

El Bandolerisme Mallorqui del Barroc: alguns punts de partida

JAUME SERRA I BARCELÓ.

Introducció.

La historiografia tradicional, i especialment Quadrado, comença a parlar de bandolerisme cap a la dècada de 1.610¹, en el decurs dels esdeveniments que envoltaren l'assassinat Berga². Es cert que es reconeixen antecedents anteriors, però existia un consens en considerarlo un fenomen propi del Segle XVII, de tal manera que s'arribà a conèixer aquest segle com el "*dels bandejats*". Emperò, i tal com passa a Catalunya, les banderies i el bandolerisme anteriors, i especialment en el S. XV, no desdiuen en res a les del S. XVII. El que caracteritza el

---

¹ PIFERRER/QUADRADO: *Islas Baleares* Ed. Luis Ripoll, Ediciones de Ayer. Palma de Mallorca, 1.969, p. 219.

² Durant molt de temps es considerà que el Procès Berga s'havia perdut. Sols es coneixien els fragments copiats per Pascual a les seves Miscelànees (A.R.M. - M.P. toms IV i especialment XIX), o pels testimonis que publicà A. CAMPANER (*Cronicon Mayoricense*. Ed. Luis Ripoll/Ajuntament de Palma. Palma de Mallorca, 1.984 pp. 456-458). Emperò es localitzaren a l'Arxiu del Regne de Mallorca dos grossos lligalls que en correspodrien i com a tals es consideraren (A.R.M. - R.A. - C.R. L. 445 a i 445b). Tot i això, un estudi acurat dels mateixos ens demostra que no es tracta del nucli fonamental del procès sinó de processos col·laterals. D'aquesta manera ni l'ordre ni la foliació es corresponen amb els resums de Pascual. Tot i això, i degut al costum de repetir testimonis, es pot tenir una idea bastant aproximada de com era el procès. Aquest conjunt documental ha estat treballat per:

LE-SENNE, A: *Canamunt i Canavall*, Ed. Moll. Els Treballs i els Dies n° 19. Palma de Mallorca, 1.981 pp. 113-127.

Idem: "*La justicia en Mallorca en el Siglo XVII a través de los procesos Berga, Pont y Albanell*". In *B.I.E.B.* n° 29-30, 1.988, pp. 95-100.

SERRA I BARCELÓ, J: "*Bandolerisme i Reial Audiència: El procès de residència del Sr. Albanell*" In *B.S.A.L.* Tom XLVII, 1.991, pp. 151-180.

bandolerisme barroc, no és el modus operandi de les colles tant com la forma de conceptualitzar-lo i enfrontar-se a ell³.

Per sort o per desgràcia, i contràriament al que passà amb Catalunya, el bandolerisme mallorquí del barroc no fou un tema d'especial preocupació pels historiadors decimonònics. D'aquesta manera, si bé és cert que no es realitzà cap manipulació històrica del fenomen com passà a Catalunya⁴, no es publicà cap estudi mínimament seriós de conjunt fins arribar a l'obra d'Aina Le-Senne sobre les banderies de Canamunt i Canavall.

I.- Mallorca: una illa aïllada?

Al tema de la insularitat es sacrificuen moltes d'anàlisis històriques. D'aquesta manera, fenòmens que tenen clars paral·lels a altres indrets apareixen estudiats a Mallorca com a particularitats. No cal dubte que moltes vegades aquest plantejament amaga un conjunt de mancances teòriques i/o metodològiques, emperò en altres ens temem que s'hagin intentat posar de relleu uns certs "particularismes i peculiaritats" disgregadors que no resisteixen una anàlisi mínimament seriosa⁵. Aquest, entre d'altres, és el cas del bandolerisme del barroc.

En primer lloc, s'ha de partir del concepte que el fenomen era totalment incòmode per a un conjunt d'intel·lectuals decimonònics que consideraven Mallorca com un paradís allunyat dels problemes polítics de la península, en general, i de Catalunya en particular. Per això, la identificació que va fer Quadrado entre agermanats i bandolers va ser automàtica⁶.

El que s'ha de considerar és que, malgrat les peculiaritats regionals, el fenomen de les banderies i el bandolerisme dels segles XVI i XVII a Catalunya, València, Mallorca, Menorca i Eivissa, parteix d'esquemes i conjuntures semblants. Així es va entendre a l'època i per això s'adoptaren mesures repressives semblants a cada un dels indrets esmentats. De fet, alguns catalans ja intentaren lligar el bandolerisme del

³ SALES, N: "¿Existió un bandolerisme català del Barroc?" In *L'Avenç* n° 104, 1.987, pp. 61-62.

⁴ GARCIA CARCEL, RICARDO: "El bandolerisme al llarg de la història" In *L'Avenç* n° 82, Maig 1.985, pp. 30-34.

⁵ Aquest és el cas de GABRIEL ALOMAR (*Historia de las Islas Baleares* Palma de Mallorca, 1.979, p. 319). En el capítol titolat *El bandolerismo en Mallorca. Sus determinantes*, s'hi llegeix: "En cuanto a sus determinantes inmediatas (prescindamos de la división causada en la lucha por la independencia, en los años de Jaime III y del usurpador Pedro IV) en Mallorca aparecen bastante claras (sic)".

⁶ PIFERRER, P/QUADRADO, J.M: *Islas Baleares* Ed. Luis Ripoll. Palma de Mallorca, 1.968 pp. 218-241.

Principat amb el mallorquí⁷ i E. Belenguer, en una recent publicació fa notar com les instruccions que des de la cort es donaren als virreis de Catalunya i Mallorca a la segona meitat del S. XVI eren idèntiques pel que es refereix al tractament del bandolerisme. És cert que la burocràcia dels Austries podia adoptar fórmules idèntiques que sols varien en alguns detalls, però fins i tot això ens indica que ens trobam front a fenòmens gairebé idèntics que requerien tractaments gairebé idèntics⁸.

Un altre punt que s'ha de recuperar és la profunda relació que existí a tots aquests indrets entre les banderies aristocràtiques i les colles de bandolers. A la Mallorca del S. XVII, també se n'era conscient d'aquestes relacions, malgrat que s'intentaren amagar o minimitzar. Un exemple clar d'això és la única menció que fa, de passada Vicenç Mut, contemporani de la major part d'esdeveniments i corresponsal de d. Pere de Santacília:

*"En medio del estruendo de las armas en que ardía la Europa, y los trabaxos comunes a sus provincias, podía gozar el Reyno de Mallorca de aquella felicidad que suele beneficiar la paz, a vista de las desdichas y sangre que entonces inundava el mar y tierra [...]. Pero lo que no padeció de las desdichas de las armas, sintió en algún modo su fortuna doméstica. Despertóse algún odio entre algunos que recordó el nombre antiguo (sic) de los bandos de otro tiempo que llamaron Canamunt y Canavall, que es dezir los del Monte y los del Llano, voces que se originaron de unos bandidos que hubo en la Isla [...]. Por los daños que causaron en otro tiempo aquellos primeros vandos, dexaron estruendosos aquellos nombres con que se apedillavan las parcialidades; de modo que quando después han sucedido algunas enemistades, se han nombrado también Canamunt y Canavall; y estas voces han echo más ruidosos los vandos de que lo han sido; más horror ha causado el vocablo que su misma significación"*⁹

Per això, s'establiren paral·lelismes entre el Canamunt i Canavall mallorquí i els Nyerros i Cadells Catalans com a rerafons dels problemes d'ordre públic. L'alguetzir reial Miquel Ferrando de la Cárcel, que participà molt directament en aquests esdeveniments¹⁰, traçà aquest paral·lelisme en la seva obra cabdal:

⁷ SEGURA, JOAN: "Bandolerisme en los siglos XVI y XVII" In *Revista de la Asociación Artística-Arqueológica barcelonesa* Vol 3 (1.901-1.902) pp. 509-525, 614-628 i 690-698. Tot i això, la interpretació que dóna aquest autor de la figura de d. Pere de Santacília és molt qüestionable.

⁸ BELENGUER, E: "Presentació" a JAUME DANTI: *Aixecaments populars als Països Catalans (1.687-1.693)*. Ed. Curial. Barcelona, 1.990 pp. 23-24.

⁹ MUT, Vicente: *Tomo II de la Historia del Reyno de Mallorca que escribió Vicente Mut su cronista, ingeniero y su sargento mayor por su Magestad*. En Mallorca en casa de los herederos de Gabriel Guasp 1.650, pp 488-490.

¹⁰ MAS i VIVES, JOAN: "Miquel Ferrando de la Cárcel i el «Vigilant Despertador»" In *Llengua i Literatura* 1, 1.986 pp. 179-236.

“¡Quants viuen vuy malcontents
per ballar aquest ball!,
quants se posen en treball!,
ja quants fa perdre los béns
Canamunt y Canavall!

¡Quants qui tenían govern
an ya preterit son niu!,
quants plòran, que sols no.s diu!
¡quants arriban a l'infern
per est terrible motiu!

Y los Hierros y Cadells,
com los va per Cathaluña?
No fan cosa que no gruña,
tots patexen, ells y ells,
que qui mal fa, no.l se alluña”¹¹

No oblidem que les relacions entre Mallorca, i Catalunya i València eren molt estretes. No sols es tracta de què les illes fossin lloc habitual de complir condemnes a bandolers catalans o valencians¹² o que el virrei valencià d. Alonso de Cardona anàs cap a 1.638 acompanyat d'un escamot de bandejats del seu país¹³. Existeixen indicis que ens permeten sospitar com les banderies mallorquines podien fer acomplir les seves venjances a València o Catalunya, cosa que no es podria fer sense algun tipus de relació entre les banderies mallorquines i les veïnes¹⁴.

Ara bé, eren els cavallers els que tenien relacions més estretes amb les banderies catalanes o valencianes. No oblidem, per exemple que

¹¹ CARCEL, MIQUEL FERRANDO DE LA: *Vigilant Despertador*. Editorial Barcino. Col·lecció A n° 126, Barcelona 1.988 vs. 1.682-1.696.

¹² CODINA, JAUME: *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat (1.580-1.630)*. Publicacions de l'Abadia de Monserrat. Barcelona, 1.993 p. 317. És el cas de Jaume Prats, àlies “Barbafina” de l'Hospitalet que fou condemnat a deu anys de galeres per haver trencat el desterrament a l'illa de Mallorca que tenia des de 1.605.

¹³ WEYLER, F: *Historia militar de Mallorca*. Ed. Lluís Ripoll Palma, 1.968 pp. 40-41.

¹⁴ A.R.M. - Arxiu Torrella 637. “Llibre de memòries” de Rafel Sanxo, f. 14: “*Fas memòria com vuy he rabuda una carta de Dènia de 30 de desembre 1.648 que me ha escrita mon jermà Miquel Sancho ab la qual carta me done avís com en Alacant, la nit de San Thomàs que fonch a 21 de desembre 1.648, mataran ab tres escopetades a M^o Josep Sancho, prevere de misa, fill de mon cosí Juan Sancho, Nostra Señor lo age acollit a la sua santa glòria. Amèn.*” D'altra banda el cavaller francès Des Essarts que realitzà un viatge entre 1.659-1.660 (JOSE GARCIA MERCADAL: *Viajes por España*. Alianza Editorial. El Libro de Bolsillo. Madrid, 1.972, pp. 154-155) ens fa notar respecte de les banderies i el bandolerisme d'Alacant: “*Son aquí muy severos para los que llevan armas de fuego; y a menos de que no vayan en compañía más fuerte que la de los alguaciles se ven sometidos a buenas multas. Los jefes de las partidas son de tal modo temidos que entran a menudo en las ciudades y hacen en ellas lo que quieren. Han atentado a menudo a las personas de los virreyes*”.

Geroni Pau de la Cavalleria, un dels assassins de d. Jaume Joan de Berga, era beneficiat a la Seu de Barcelona i que fou allà on es parlà per primera vegada de la seva mort¹⁵. D'altra banda, un hereu Sentmenat perdé la vida a l'estiu de 1.614 en una brega que tengué lloc en els carrers de Barcelona on hi hagué implicat un cavaller mallorquí de llinatge Anglada¹⁶.

II.- El pes de les conjuntures.

En el fons, al darrera el tractament que se li ha donat hi ha un menyspreu del bandolerisme del barroc. Per tal de minimitzar-lo se'l contempla sols des del seu punt de vista jurídic realitzant-ne una identificació total entre bandoler i lladre de camins. La conseqüència lògica d'aquesta identificació ha estat anihilar-lo com a moviment social al contemplar-lo des d'un punt de vista unidireccional, sense tenir en compte diferències conjunturals i fins i tot estructurals que el caracteritzaren al llarg del temps. Així, es contribuïa a allunyar cada cop més Mallorca dels fenòmens de Catalunya i València i no sols respecte del bandolerisme, sinó i especialment de la Guerra dels Segadors i dels conflictes que la precediren¹⁷. Mallorca podia aparèixer, doncs com un paradís que no trabucà en res, i contràriament a Catalunya, la legitimitat dinàstica¹⁸. El propi G. Alemany, un dels primers historiadors que es preocuparen del tema, ja partí d'aquest menyspreu:

“Qual fue el primer y antiguo origen de aquellos desconciertos y de peregrinar por los incultos e las malesas aquellos foragidos, se ignora; con distinción lo que sabemos es que no sólo lo adoleció el público d.este accidente en el siglo de que escrivimos, si que también en los otros antecedentes. [...] Bien es verdad de que muchos malhechores buscaron allí el seguro de sus culpas haviendo cesado las antiguas calamidades. La necesidad también tuvo parte en ello, activándose allí algunos de los años estériles que precedieron. Con que la riña o pendencia de algunos pocos

¹⁵ A.R.M. - M.P. Tom XIX pp. 337-339: “lo que passe és que estant jo en Barcelona ab compañía de Jordi Catllar, al qual havia pres lo noble d. Jaume Joan de Berga ab un pedrenyal curt de nits y fonch condemnat a relegatió a servir en lo castell de Perpinyá, y estant dit Cal.lar molt sentit del dit noble d. Jaume perquè lo havia pres, y perquè li havia dit al temps que.s despedí d.ell per anar.se.n del present regne que no ley agráis a ell sinó a la menor edat, me digué lo dit Cal.lar que tenia grans ganes de matar al dit d. Jaume y havent.me.n jo de venir assí en Mallorca me pregá y encarregá molt que.l matàs sempre que tingués ocasió dihent.me que li.n faria molt gran plaher”

¹⁶ TORRES I SANS, XAVIER: *Els bandolers (S. XVI-XVII)*. Eumo Editorial. Barcelona, 1.991 pp. 113-114.

¹⁷ SERRA i BARCELO, JAUME: “Mallorca i la Unió d'Armes: primeres aportacions”. In *Randa* n° 18, 1.985 pp. 25-44.

¹⁸ ALEMANY, G: Op. Cit. p. 13: “En el XVII si los baleares se hallaron presentes en la guerra dels segadors fue frente a aquel, en las tropas y en los corsarios del Rey. Y en la de Sucesión, los documentos recientemente sacados a la luz, demuestran sin lugar a dudas que la mayoría de los insulares, fue proborbónica”

*en el principio traxo consigo, aunque indirectamente, la avenida de tantos males [...] Y así la causa inmediata, y próxima d'estos bandidos fueron los graves crímenes de algunos hombres e pocas obligaciones, y sus odios particulares, y activados en los montes atrahieron a otros delinquentes más viles. Y en breve aquel pequeño arroyo vino a ser un grande abismo*¹⁹

La periodització suggerida per Aina Le-Senne, tot i que es centrà sols en les banderies aristocràtiques, ja marcà d'alguna manera una sèrie de conjuntures²⁰. Emperò es pot afirmar que cap dels autors anteriors han realitzat un intent com la periodització que realitzà Reglà per Catalunya la qual no es troba reflectida en cap moment a Mallorca²¹. Aquest aspecte és important, tota vegada que en el capdavall hi graviten les arrels del problema, i l'entroncament de Mallorca amb la Crisi de 1.640²².

En un primer estadi es podria relacionar l'esclafit del bandolerisme amb la major pressió demogràfica que es detecta a Mallorca a partir de la segona meitat del S. XVI. D'alguna manera és temptador parlar d'una sèrie de crisis malthusianes com a causa del bandolerisme mallorquí del Barroc. D'aquesta manera es podria plantejar un panorama d'inici a partir de la segona meitat del S. XVI. A partir de la dècada de 1.540 confluïrien una sèrie de males anyades i un augment substancial de la població que donaria lloc al naixement d'una vertadera epidèmia de vagabundatge que esclataria de manera violenta a principis del S. XVII²³. El cim d'aquesta conjuntura estaria cap a 1.566 moment en què es donaren moviments que pressagiaven noves revoltes populars²⁴. A partir d'aquest moment el bandolerisme aniria en augment arribant el seu cim cap a la dècada de 1.620, tot i que algunes buidades demogràfiques de la dècada anterior provocades per les lleves²⁵ o les emigracions²⁶ pogueren

¹⁹ BIBLIOTECA MARCH. ALEMANY, G: *Historia general del reino de Mallorca* ff. 315-316.

²⁰ LE-SENNE: *Canamunt i Canavall*, pp. 87-96.

²¹ REGLA, J: *El bandolerisme català I: La Història*. Ed. Aymà. Barcelona, 1.962.

Idem: "El bandolersimo en la Cataluña del Barroco". In *Saitabi* 1.966, pp. 149-160.

Idem: *El bandolerisme del barroco*. Ed. 62. Barcelona, 1.966.

Idem: *Bandolers, pirates i hugonots*. Ed. Selecta. Colec. Popular Catalonia. Barcelona, 1.969.

²² Per al concepte de crisi del S. XVII és imprescindible recórrer a la recopilació de: ASTON, T: *Crisis en Europa*, que porta un apèndix de FERNANDEZ ALBADALEJO pel cas espanyol. També val la pena consultar:

BELENGUER, E: "La crisis económica de Europa en el S. XVII. Algunas precisiones en torno a su disparidad bibliográfica" in *Mayurqa* n° 19 pp. 147-173.

²³ VIDAL RETTICH, J. ALFREDO: "Los pregones del Virrey D. Hernando Çanoguera (1.595 y 1.604)". In *B.S.A.L.*, 1.984, Tom XL, pp. 203-242.

²⁴ PIFERRER/QUADRADO: *Islas Baleares* pp. 206-207.

²⁵ JUAN VIDAL, JOSE: *Contribución de Mallorca a la Monarquía en el S. XVII*. Separata del Homenaje a A. Domínguez Ortiz.

sevir per paliar la conjuntura. Aquesta vendria qualificada per una major pressió demogràfica que perduraria fins la gran pesta de 1.652 que, actuant com una sagnia vivificant, implicaria la capdevallada de l'epidèmia de bandolerisme.

A simple vista, el paral·lelisme entre demografia i major pressió del bandolerisme sembla indiscutible. El problema rau en què aquest plantejament, si bé permet explicar alguns períodes, no fa sinó actuar d'una manera mecanicista. Alces demogràfiques n'hi havia hagut abans, però no donaren lloc a una epidèmia semblant. D'altra banda, l'automatisme que es dona en els fenòmens que teòricament els potenciaren no donaren lloc al mateix automatisme en els ritmes descendents. Aquests semblen tenir més a veure amb el potencial repressor de la Corona i del suport de les banderies rurals i aristocràtiques que no amb moviments demogràfics o dels ritmes agrícoles. La pervivència del bandolerisme després de la pesta de 1.652²⁷ (que hom sol oblidar que coincideix amb els darrers esclafits de la Guerra dels Segadors), tot i suposar un cert parèntesi, no actuà de fre de les banderies rurals. D'aquesta manera, i a partir d'aquests plantejaments, és problemàtic parlar de crisis malthusianes.

Un altre punt que es pot fer servir per explicar el naixement del bandolerisme pot ser els ritmes de collites cerealícoles i el preu que assolien en el mercat²⁸. El tema està ben estudiat a Mallorca²⁹ i el que

²⁶ COSTA i MAS, JOSEP: "La repoblació mallorquina a la Marina Alta i el seu entorn en el S. XVII. In *Trabajos de Geografía* n° 34, 1.977-78, pp. 87-93.

SERRA DE GAYETA, F: "Una expedició de pollencins a l'illa de Sardenya l'any 1.599". In *B.S.A.L.* Tom XXXIX, 1.982 pp 265-267.

²⁷ CASANOVA TODOLI, UBALDO de: "La peste de 1.652: problemas de cuantificación y gasto". In *B.I.E.B.* n° 21, 1.986 pp. 51-62.

PORTELLA COLL, JOSEP: "Consideracions sobre la repercursió econòmica a Ciutadella de la pesta de 1.652" In *Estudis d'Història Econòmica* 1.989.1, pp. 63-70.

VAQUER BENASSER, O: "La peste de 1.652 en Mallorca". In *B.S.A.L.* Tom XLV 1.989 pp. 233-248.

²⁸ SERRA I BARCELO, J: "Delinqüència a Mallorca en el segle XVII (1.613-1.619)" In *B.S.A.L.* Tom XLIII, 1.982, pp 265-267.

²⁹ JUAN VIDAL, JOSE: "Problemas trigueros en la época de las Germanías". In *Homenaje a Juan Reglá.* Facultad de Filosofía y Letras. Valencia, 1.975.

Idem: "La problemática de los censales y su incidencia en Las Germanías". in *Mayurqa* n° 13, 1.975, pp 261-279.

Idem: *Problemática de la agricultura en Lluchmajor en la Edad Moderna.* Pregón de Ferias, 1.976.

Idem: *Las Crisis Agrarias y la Sociedad en Mallorca durante la Edad Moderna.* Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea n° 12. Departamento de Historia Moderna y Contemporánea. Facultad de Filosofía y Letras. Palma de Mallorca, 1.976.

Idem: *Técnicas, rendimientos y productividad agrícola en la Mallorca Moderna.* Seminario de Historia Agraria. Fundación Juan March. Madrid, 1.978.

Idem: "La evolución de la producción agrícola en Mallorca durante la Edad Moderna. Fuentes y problemas de su estudio". In *Moneda y Crédito* n° 145, 1.978, pp. 67-97.

es destria en la producció cerealícola és una forta intervenció de les autoritats en el mercat per tal d'evitar, fins on fos possible, l'esspeculació. S'ha realitzat una anàlisi de correlació adoptant com a variables la producció i els preus pel període 1.550-1.700. En concret s'ha estudiat la regressió lineal entre els preus (valor dependent) i la producció (valor independent). D'aquesta anàlisi es pot concloure que existeix una relació significativa entre les dues variables ($P < 0,00001$). El coeficient de correlació és $-0,503046$, la qual cosa indica que sols un 25,31% de la variabilitat dels preus és explicada per l'abast de la producció.

En altres paraules, un 75% dels preus es degueren a manipulacions, més o manco intenses, del mercat. Aquestes manipulacions varen estar provocades, en certes anyades, per la fixació del preu per part de les autoritats per tal d'evitar aldarulls. Tal és el cas de 1.613 en què l'índex de la collita fou de 35, mentres el dels preus fou de 78; o de 1.682 amb un índex de collita de 31 i un de preus de 68. En canvi, en altres moments eren els mercaders que provocaven alces artificials dels preus. La majoria de vegades aquestes alces no són proporcionals a la collita, com a 1.630, en què l'índex de producció fou de 61, mentres el dels preus fou de 193 (100,3 sous la quartera de blat, quan a 1.550 s'havia pagat a 29 sous/quartera)³⁰. Per això no podem negar la incidència puntual de males anyades com les de 1.613 o 1.618 en el decurs dels esdeveniments³¹.

Tal com afirma Xavier Torres la conjuntura agrària, la pressió del nombre d'homes poden explicar-nos un agreujament sobtat o tendencial del fenomen conegut com a bandolerisme, però rarament ens expliquen la seva gènesi, estructuració o determinades trajectòries intermèdies o locals. Les relacions entre pressió demogràfica i bandolerisme semblen moure's per mecanismes complexos i no automàtics (no sols en relació directa causa-efecte). Altrament, una lectura merament malthusiana mai no ens explicarà satisfactòriament per què el malcontent o la desesperança dels "fills de la misèria" s'expressarà justament per via del

Idem: *Problemática de la agricultura en Calvià durante la Edad Moderna*. Festes del rei En Jaume, 1.979.

Idem: *Las crisis agrarias y la sociedad en Mallorca durante la Edad Moderna*. Resum de la tesi doctoral. Barcelona, 1.979.

Idem: "La distribución de los cultivos en la Mallorca del S. XVI". In *B.S.A.L.* Tom XLV, 1.989, pp. 165-176.

MOLL, I/SEGURA, A/SUAU, J: "Les Crisis de Subsistències a Mallorca. Metodologia per al seu estudi". In *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayúrqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló Bordoy* Palma, 1.982 pp. 303-327.

³⁰ Agraïm al professor Rafel Cortès l'anàlisi que ens va fer sobre produccions i preus de blat en el període 1.550-1.700 que ens ha permès extreure aquestes conclusions.

³¹ SERRA i BARCELO, JAUME: "Delinqüència a Mallorca en el segle XVII (1.613-19)". In *B.S.A.L.* Tom XLIII pp. 105-146.

bandolerisme i no en forma d'aixicaments populars, revoltes urbanes o sota la forma d'un vagabundatge com passà en alguns àmbits europeus coetanis³².

III.- Un fenòmen muntanyenc?

Sovint s'ha interpretat el bandolerisme com un fenòmen gairebé exclusiu de la muntanya, emperò aquesta afirmació s'ha posat en entredit en els darrers estudis. Entre 1.560-1.600 tenim una idea bastant aproximada de les sortides de diferents autoritats a la Part Forana per pacificar bregues i aldarulls, perseguir bandolers o investigar assassinats³³:

Vila	1.560-70	1.570-80	1.580-90	1.590-1.600
Selva		2	2	5
Pollença	2	1	2	4
Campanet		1	1	
Alcúdia	1			8
Inca			1	4
Santa Maria				1
Binissalem		1	2	
Alaró			3	
Bunyola			1	
Sóller	3			5
Valldemossa	1		1	3
Esporles				1
Puigpunyent	1			
Andratx	1			1
Calvià	1		1	

³² TORRES I SANS, X: *Els bandolers (S. XV(-XVII)* Eumo Editorial. Barcelona, 1.991, p. 42.

GEREMEK, BRONISLAW: *La piedad y la horca*. Alianza Editorial. Alianza Universidad nº 605. Madrid, 1.989.

Idem: *La estirpe de Caín*. Ed. Mondadori. Madrid, 1.990.

WOOLF, STUART: *Los pobres en la Europa Moderna*. E/Crítica. Colec. Historia y Teoría. Barcelona, 1.989.

Idem: "Estamento, clase y pobreza urbana". In *Historia Social* nº 8, pp. 89-100, 1.990

³³ Tabla realitzada a partir de:

CAMPANER, A: *Cronicon Maioriente*, pp 270-283.

A.R.M. - A.H. - 354.

A.R.M. - A.H. - 428.

Vila	1.560-70	1.570-80	1.580-90	1.590-1.600
Llucmajor	1	2	3	2
Campos	1			
Santanyí	1			1
Felanitx		2	2	10
Manacor		2	4	5
Artà		1	2	3
Porreres		1	1	7
Sencelles		1	1	
Montuiri		1	1	2
Petra		1	4	3
Sant Joan			1	1
Sineu			2	1
Muro				3
Sta Margalida			2	
Sa Pobla				2
Algàida			1	4

Indubtablement aquesta sèrie no és completa ni reflecteix l'autèntic abast de la situació de l'ordre públic a la Part Forana, però resulta prou representativa. D'ella es desprèn que, si bé la Muntanya fou un important centre de desordres, no ho és més que fou la zona del Pla la que presenta una major quantitat de sortides, especialment Felanitx, Porreres i Alcúdia.

D'aquesta manera, i així ho demostra tota la documentació manejada, hem de cosiderar que fou tota l'illa la que va estar immersa en el problema del bandolerisme i no sols la muntanya. Aquest fet no invalida que, a no ser les grans colles, els escamots de bandolers tenguessin un territori propi d'actuació en què senyorejaven i on, fins i tot, arribaren a substituir les autoritats legals.

En conjunt, el que podríem denominar territori propi d'una colla, era molt més petit que respecte de les colles d'Aragó, València o Catalunya³⁴.

³⁴ COLAS DE LATORRE, GREGORIO: "El fenómeno del bandolerismo en el Reino de Aragón durante el Siglo XVI". In *Estudios*, 1.976, pp. 81-115.

COLAS DE LATORRE, GREGORIO/ SALAS AUSENS, JOSE ANTONIO: "Delincuencia y represión en le Reino de Aragón durante el Siglo XVI". In *Estudios*, 1.976 pp. 79-80.

GARCIA MARTINEZ, SEBASTIAN: "Comisión del virrey duque de Veragua al bandido valenciano Josep Cases (1.679-1.680)". In *Primer Congreso del País Valenciano/III*. Valencia, 1.976, pp. 459-479.

Això fou provocat pel propi tamany de l'illa que concentra en un territori molt petit una gran varietat d'aspectes. D'altra banda, ens explicarà que les colles, contràriament al que passava a altres indrets³⁵, es mouran sempre a peu: les cavalcades es resservaven a cavallers i clergues i sols en casos excepcionals trobam colles relacionades amb cavalls³⁶.

Ara bé, un tema concret és el dels territoris d'actuació i l'altra els llocs de procedència dels bandolers. Per desgràcia la documentació es mostra massa esquifida per poder tenir una visió de conjunt completa, però les notícies que tenim a l'abast, també ens indiquen clarament que

Idem: *Bandolerismo, piratería y control de moriscos en Valencia durante el reinado de Felipe II*. Universidad de Valencia. Departamento de Historia Moderna. Valencia, 1.977.

Idem: "Bandositats de la Ribera" In *Premios -25 d'Abril-*. Benissa, 1.981, pp. 11-36.

REGLA, J.: "El bandolersimo en la Cataluña del Barroco". In *Saitabi*, 1.966, pp. 149-160.

Idem: *El bandolerisme del barroc*. Ed./ 62. Barcelona, 1.966.

Idem: *Bandolers, pirates i hugonots*. Ed. Selecta. Colec. Popular Catalonia. Barcelona, 1.969.

SALAS AUSENS, JOSE ANTONIO: "La represión del bandolerismo". In *Estudios*, 1.976, pp. 117-146.

SALES, NURIA: *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*. Ed. Empúries. Barcelona, 1.974.

Idem: "«Bandoliers espagnols» i guerres de religió franceses". In *L'avenç* n° 82, 1.985, pp. 46-55.

TORRES i SANS, XAVIER: "Les bandositats de Nyerros i Cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1.590-1.630): "Policia o alto gobierno". In *Pedralbes, Revista d'Història Moderna* n° 5, 1.985, pp. 147-171.

Idem: "Senyors i bandolers a l'Antic Règim". In *L'avenç* n° 82, 1.985, pp. 36-45.

Idem: "Guerra privada y bandolerismo en la Cataluña del Barroco" In *Historia Social* n° 1, 1.988, pp. 5-18.

Idem: "El bandolerisme català del Barroc: ¿Fill de la misèria o de la benestança?" In *Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1.987: El Barroc català*. Edicions Quaderns crema, 1.989, pp. 47-60.

Idem: "Alteracions aragoneses i bandolerisme català. Nyerros i Cadells a les terres de Ponent (1.579-99). In *Recerques* n° 21, 1.989, pp. 137-154.

Idem: *Els bandolers (S. XVI-XVII)*. Eumo Editorial. Barcelona, 1.991.

GUIA MARIN, L.J: "La represión del bandolerismo durante el virreinato de Fray Pedro de Urbina (1.650-1.652)". In *Primer Congreso del País Valenciano*. Valencia, 1.976, pp. 411-419.

MARTINEZ FERRANDO, J.E: "Algunas noticias sobre Jorge Artús, famoso bandoler valenciano". In *Homenaje a Jaime Vicens Vives/II* Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Barcelona, 1.967, pp. 383-387.

³⁵ A la Península, cavall i colla de bandolers, solen ésser dues figures que sempre van plegades. En el cas d'Aragó, segons demostraren COLAS DE LA TORRE i SALAS AUSENS (COLAS DE LATORRE, GREGORIO: "El fenómeno del bandolerismo en el Reino de Aragón durante el Siglo XVI". In *Estudios*, 1976 pp. 81-115 i COLAS DE LATORRE, GREGORIO/ SALAS AUSENS, JOSE ANTONIO: "Delincuencia y represión en le Reino de Aragón durante el Siglo XVI". In *Estudios*, 1976, pp. 79-80.), era fonamental no sols la utilització, sinó el contraban de cavalls. Els propis monfies de Las Alpujarras actuaven sovint a cavall.

³⁶ A.R.M. - A.H. 354, f. 7v°. 6-IX-1.584: Anada de la Reial Audiència a Manacor i Artà per demanar informació contra bandejats desconeguts que robaren uns cavalls a Artà. BIBLIOTECA MARCH: G. ALEMANY: *Historia general del Reino de Mallorca* f. 318-319.

si bé la Muntanya i el Raiguer, així com les viles amb conflictes de caire senyorial, eren les zones més destacades, els bandolers provenien de tota l'illa.

Durant el segle XVII hi hagué tres centres de bandejats clarament definits: Sóller i Bunyola fins aproximadament 1.606 i Selva a partir d'aquesta data. Que la Colla de Selva fou un fenomen específic de la muntanya resulta ben palès en el Procés Berga. És cert que degut a la multitud de procedències dels seus membres i a la contínua fragmentació de l'escamot podem trobar-ne alguns d'arreu de l'illa, però els propis bandolers tenien molt clar que el seu "territori d'actuació" era la serra. Resulta molt clarificador el testimoni del bandoler de la colla Joan Mulet citant unes paraules d'un altre membre de la mateixa:

"- fadrins, jo seria de parer que ne tornassem devès Selva, que allà és la nostra fortalesa-; i que lo dit Mulet digué:

*- jo ja tinch aquexa intenció, que aquest no és lo meu agre, perquè no m.agrada de lloch pla-; y axí comensaren anarse.n..."*³⁷

Emperò que aquests municipis fossin els més importants no vol dir que fossin els únics. Gairebé cada poble tenia la seva pròpia colla de "bandejats". Per aquest motiu, els propis bandolers a l'hora de tractar de la Colla de Selva utilitzaven expressions qualificadores per diferenciar-la de les altres, tal com el de la *Colla dels Bandejats Grossos de Selva*.

Un conjunt de processos dels bandolers de Sóller, el procés Berga, i la documentació referida a Llorenç Coll Barona ens permeten deduir amb gran quantitat de detalls els moviments i estratègies de les grans colles de finals del S. XVI i del XVII. Els bandolers tenien com a centre d'actuació tota la Serra i el Raiguer, però si hi havia necessitat, es movien en petits grups per tota l'illa i fins i tot es passejaven per Ciutat³⁸. En cas d'haver de viatjar, i per tal d'evitar les desfetes de l'esca-

---

En una carta que cert esglesiàstic envià al rei Felip IV queixant-se del bandolerisme, entre altres coses deia: "*Los bandidos se aumentan de tal manera que se han ya apoderado y de hecho señores de todo, matan, roban, cautivan y hechan composiciones a muchos. Quitan las mugeres a sus maridos, las hijas a sus padres y las que no quieren condescender con sus maldades y lascivias, después de haverlas maltratado, las deshonoran y matan con bárbara violencia. Toman los mejores cavallos de los particulares [...]*"

³⁷ A.R.M. - M.P. Tom XIX pp. 574-575.

³⁸ TORRES, FRANCISCO JUAN: *Edictes Reials* Cap. 61: "*Item ordena y mana que de la hora de la publicació de la present crida en avant, ninguna persona gose ni presumisca, essent bandejat o citat ad fines banni o arrestat, passejar per la present Ciutat de Mallorca, ni per la de Alcúdia, ni per les viles de la Part Forana de dia ni de nit, sots pena de què consttant haver contravengut a la present crida o edicte, ultra la pena del arrest encarrega en pena de trecentes lliures moneda del present Regne, applicadores com en lo capítol 132 se diu, e irremissiblement executadores y si no porà pagar dita pena, que haja de servir, y servesca sinch anys, o més temps a arbitre de sa Senyoria Il.lustríssima y Real Consell, en la fortalesa o lloch que per sa Magestad se li designarà,*

mot, es repartien en petits grups de 3,4, 5 o 6 persones³⁹ tornant-se a reagrupar a llocs previament determinats, generalment a Sóller o Selva on vivien els factòtums de les Colles d'aquestes viles. També Lluc, considerat un refugi de bandolers⁴⁰, fou un centre de reunió igualment que els voltants de les grans possessions dels cavallers de cada banderia.

La Colla de Sóller es mou en un eix que va des de Sóller a Ciutat i els seus voltants, tenint com centre d'actuació la possessió d'Alfàbia de d. Arnau Santaclia. Resulta clarificador que Mn. Francesc Axeló es mogué lliurament per Ciutat anant de lloc d'asil en lloc d'asil⁴¹ i que, sols quan es veia molt estret, es refugiava amb la colla a les muntanyes.

La Colla de Selva i la de Llorenç Coll Barona tengueren un territori més ampli d'actuació. Fou el marcat per les viles de Bunyola, Selva, Inca, Santa Maria, Binissalem i Lluc. Les raons d'aquesta zonificació són evidents. Inclou grans possessions on podien trobar aixopluc, té abundants

si serà persona militar o qui gose de privilegi militar; y si serà de inferior condició en pena de sinch anys de galera, o de més temps a arbitre de dita sa Senyoria Il.lustríssima y Real Consell ultra les quals penes pecuniàries, y en son cas corporals, incorrega també en pena de no poder esser perdonat, ni composat per rahó de aquell delictes per lo qual serà bandejat o cridat ad fines banni, o arrestat, encara que tingues perdó de la part”.

³⁹ A.R.M. - R.A. - C.R. L. XVI, 445 B. foli 210: “[...] anàrem al bosch de Massanella, y allí sentí que lo dit capellà Boda digué que.ms departissem. perquè anant tots junts faríem massa fressa [...]”.

⁴⁰ BUSQUETS, RAFEL: *Llibre de la invenció i miracles de la prodigiosa figura de Nostra Senyora de Lluc*. Publicacions del Santuari de Lluc. Inca 1.989, pp. 85-86, 97-98.

Això no obsta que hi hagués concentracions de bandolers a altres indrets. En aquest aspecte és sumament important la notícia que publica A. CAMPANER (*Cronicon Mayoricense* p. 263) de la qual no en tenim cap més notícia: [Marzo 17, 1.548] *Pagó la Procuración Real el gasto de la expedición del Lugarteniente interino D. Miguel Sureda Sanglada a Felanitx, donde en una riña fué muerto el Baile; a Campos por la muerte de N. Barceló; al Puig de Randa, en cuya cima debían reunirse los bandidos de esta isla; y a Selva por el alboroto promovido contra un tal Mulet”.*

⁴¹ A.R.M. - R.A. - C.R. L. VI/ 164.

A.R.M. - R.A. - C.R. L. VI/163.

A.R.M. - R.A. - C.R. L. VI/165.

A.R.M. - R.A. - C.R. L. VI/167.

Possiblement per aquest motiu a 1.581 s'ordenà que els regents de l'Hospital General impedissin que s'hi assilassin bandejats:

A.R.M. - A.H. - E.I. 48 f. 363: “*De part del molt Il.lustre Señor don Antoni d.Oms, (...) feu manament als Magnífichs Jurats del present Regne que antes que los Regents del Hospital General, novament elegits percesquen llur offici los fessen prestar jurament de bé y lealment haver bé en lo exercici de llur offici, specialment juren lo statut fet per los Regents passats donat y autoritzat per lo Juge Apostòlich de dit Hospital General a circa lo receptor en dit Hospital bendetjats y delats y que an els dits sujtex no.ls sien donades la clau que no hafien] prestat dit jurament e per què dits Magnífichs Jurats qui vuí són y los qui per temps seran tinguen notícia de dites coses mana al scrivà de dita Universitat que lo dit statut registre en los llibres de dita casa o scrivania. Datta en Mallorca a XIII de Janer de M CLXXXI”.*

amagatalls⁴², permet una ràpida comunicació entre Palma i la Muntanya; i una sèrie de camins secundaris que possibiliten un ràpid pas del Pla a la Serra.

La xarxa viària mallorquina de l'època es mal coneguda⁴³, malgrat a què sabem que es caracteritzava pel seu mal estat endèmic⁴⁴. Tot i que no hi ha grans corrents fluvials, l'orografia del terreny, amb multitud de torrents⁴⁵ i unes muntanyes no molt altes, però que puguen en poc espai des del nivell de la mar, ha dificultat les comunicacions interiors. La principal via era l'eix Palma-Alcúdia que actuava com a vertebrador de moltes de viles de la Part Forana, però hi ha una sèrie de camins secundaris que, començant a Pollença, permeten arribar a Ciutat a peu de muntanyes: és la que podríem anomenar *ruta dels bandejats* i a on hi ha documentats multitud de colles i enfrontaments. Aquesta permet un fàcil trasllat des de qualsevol vila del Raiguer, està molt ben comunicada amb el Camí Reial Palma-Alcúdia i permet una ràpida retirada a les muntanyes. Coherentment és l'eix on s'hi poden situar els esdeveniments més importants protagonitzats pels bandolers.

Si bé les grans colles actuaven preferentment en aquests territoris, res impedia que els seus *efectes* es realitzassin també a altres indrets. Un aspecte diferent és el de les colles més reduïdes. De fet gairebé cada vila tenia la seva colla i sols la manca d'històries locals impediex documentar-les totes, però cada nova publicació amplia el problema a llocs on, es

⁴² La importància dels "amagatalls" en la vida dels bandejats ha esdevingut en mitològica. Cercaven pous, avencs, soques d'arbres, edificis en ruïnes, restes arqueològiques,... A diferents indrets encara es mostren aquets llocs (Cova den Durí, arbre den Rotget,...). No hi cal dubte que bona part d'aquets indrets (moltes vegades relacionats amb presumptes tresors amagats) tenen el seu origen sols en la imaginació popular. Emperò no cal dubte, tampoc, de la "historicitat" d'algunes d'aquestes fonts. En Fembre, segons es desprèn del Procès Berga, vivia habitualment a una cova de la Serra on el Capellà Boda li portà Treufoc i altres fugats de la presó. La importància d'aquests amagatalls fou tanta que, amb motiu de la persecució de 1.666, el virrei ordenà, entre altres coses, fer un inventari de coves i amagatalls (PERE XAMENA: *El problema dels bandejats a Mallorca*. Ajuntament de Manacor. Papers de Sa Torre n° 17, Palma de Mallorca, 1.987, p.20).

⁴³ FORTEZA, MIQUEL: *Los antiguos caminos de Mallorca*. Panorama Balear n° 31.

⁴⁴ A.R.M. - R.A. - P.D. (1.631-33) f. 441: "*Los síndics clavaris dihuen que s'acustuma tots los anys designar alguna quantitat de diner, segons la necessitat, per adobar camins, ponts, etc. y que lo any corrent en lo camí de Pollença se han de adobar tres ponts que van a total ruina, los quals [...] costeran molts de ducats, axí bé se han de adobar molts altres passos de dit camí y de molts altres de manera que la necessitat és urgent, se ha de menester molta cosa y molt bona partida de diner...*" Datat a 3 de març de 1.632.

⁴⁵ Sols coneixem un estudi referit al S. XV sobre les obres públiques en la infra-estructura viària. Tot i això, aquest ens demostra l'enorme complexitat que suposava abans del S. XVIII el manteniment de la mateixa. Confer: GARAU LLOMPART, I: "*El Pont de Suria: Un ejemplo de construcción medieval (1.420-1.421)*". Trabajos del Museo de Mallorca n° 48. Palma de Mallorca, 1.990.

suposava, no passava res. En el cas dels bandolers que servien directament a les ordres d'un noble, com és les colles d'Artà subordinades als marquesos de Bellpuig, poques vegades actuaven més enllà de la parròquia on el senyor els podia protegir. Però fins i tot les petites colles localitzades, de caire familiar, tampoc solien bandolejar molt més enllà dels límits de la seva vila, ja que allà hi podien arresserar-se. Tot i això, no s'ha de pensar que en aquests cassos no es reproduïssin els mateixos problemes que en el dels grans escamots. Els petits tenien les mateixes arrels, de tal manera que les formes d'actuació (enfrentaments, assalts a possessions, violacions...) eren comuns a uns i altres i, fins i tot amb la mateixa virulència.

IV.- Bandolers, bandejats i malfactors.

L'augment de les banderies aristocràtiques, així com l'esclafit de les morts violentes que provocaven banderies rurals i colles de bandolers, provocaren que la corona ves perillar el seu dret al *ius punendi*. Era impossible que certs delinqüents arribassin a les seves mans i, quan aconseguïen capturar-ne algun, sovint fugia d'una manera o altre. Pràcticament l'única arma que podia utilitzar era el bandejament⁴⁶, però l'abús que se'n va fer (igualmente que passà amb el tema de l'excomunió) provocà que, en un curt període, perdés la seva operativitat. És veritablement difícil definir amb claredat el que suposava una acta de bandejament. En la pròpia documentació hi ha confusions entre el que era una bandejat i un bandoler⁴⁷ i a la pràctica, termes com a bandejat, bandoler i aquadrillat esdevengueren en sinònims, malgrat a què fossin termes legals diferents.

Aquest fenomen no és exclusiu de Mallorca⁴⁸, Victòria Suaú defineix per a Catalunya un bàndol com un escamot que actuava al servei d'un senyor⁴⁹ el qual no tenia sols una funció guerrera, sinó que actuava com a guàrdia d'honor per a qualsevol sortida. L'acte de sortir un senyor amb el seu bàndol i la bandera rebia el nom de *banderejar*⁵⁰. A Mallorca, des

⁴⁶ Pensem que fins a 1.625 no s'establí una pragmàtica que permetia jutjar els absents (A.R.M. - A.H. 4.386 ff. 31-32v^o). Per a contextualitzar la polèmica que originà aquesta mesura, vegeu:

SERRA i BARCELO, JAUME: "Mallorca i la Unió d'Armes: primeres aportacions". In *Randa* n° 18, 1.985, pp. 25-44.

⁴⁷ A.R.M. - R.A. C.R. XXVI/11. En aquest procés, de 1.677, Pere Joan Mayol, en un interrogatori respecte dels bandolers Grua (a) Camallanegant cridats morts o vius, contestà : " Señor, jo no sabia que fossen cridats, sinó que eran bandetjats".

⁴⁸ ALVAREZ BARRIENTOS, J/ GARCIA MOUTON, P: "Bandolero y bandido. Ensayo de interpretación". In *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* Tom XLI, 1.986, pp. 7-58.

⁴⁹ SUAÚ, V: *El catalán, un bandolerismo español*. pp. 15-17.

⁵⁰ TORRES, X: *Els Bandolers...* pp. 65-79.

de finals del S. XV i principis del S. XVI, es reconeixia implícitament aquesta tàctica com a legal a Mallorca amb uns paràmetres molts semblants als usos catalans⁵¹.

⁵¹ A.R.M. - R.A. - E.C.C. 1.525-29, ff. 153v^o-155: "Nos, don Carlos, [...]. La malignitat dels comuns y primats inimichs nostres és tanta que per tots los medis y vies que li són pocibles se desvellan en invadir y ocupar.se nostres Regnes yltats (?) fem nos dura guerra axí per mar com per terra, [...] considerant que lo principal remey y de hont tots los altres proveyan per abaxar.los les forses és que entre nostres súbdits y vassalls haze tota concòrdia para què, en cas de invasió se troben units y conformes se trobassen lo que ferya en gran perill de perdre.s y que resultàs gran dan a ells matexos y a nos que, ab ells com conjunts y una matexa cosa, y si esta unió y conformitat és just que.s tròpia en tots nostres regnes, molt més la deuen procurar en aquellos que, apartats y constituïts en la mar, no pot axí esser ab ells prest nostre presidi en cas de necessitat y, considerant que entre los altres que Déu nos ha acomanats, és la nostra Ciutat y Regne de Mallorques y sie necessari, per les causes y rahons desús dites, obviar y remoure tota manera de guerres, dissensions, bandositats, bregues y debats qui, entre nostres súbdits y vasalls, en dites Ciutat y Regne, ya mogudes continuar se poguessen y, en lo sdevenidor se moguessen, es seguïssen. Ab tenor del nostre present edicte, per nostra suprema potestat e regalia et als, per aquella via, modo e forma que myllor podem e devem, incidim, possam e metem nostres reals y generals treves, seguretat e salvaguarde entre tots e sengles ecclesiàstichs, barons, nobles, cavallers, gentilshomes e hòmens de paratge, ciutedans, burgesos e homes honrats de vila e totes altres qualsevol personas de qualsevol stat, grau, preheminiència o condició sien, domiciliats, stants e habitants e convenients en la nostre Ciutat y Regne de Mallorques e altres ciutats, viles e locs de aquell qualsevol, sien al present en guerra o bandositat, principalment per sí o com a valedors per causes de homeys, nafres, invasions o per altres qualsevol casos higual no sien en guerras o bandositats o encare que fossen ya en treves o altres seguretats convecionals a les quals, per lo present nostre edicte, no entenen derogar, de traure edinnució (?) en alguna manera, les quals treves reals, seguretat e salvaguarde volem que duren per temps de un any contador del dia que les presents seran publicades en avant. Axí que, durant lo dit temps, no sie lícit ni permès a algú, encare que altrament pogués lícitament, guerrear acordadament o delliberada, offendre o dampnificar algú en persona o en béns, ne moure bregues, bandositats, agressions, insults, invasions e concitacions ne en alguna manera guerrear, bandejar, reta treves, donar o acceptar deeseiments o luydament o arrevyments d.armes ne combatre o córrer punites (?), duellar ne fer junctes delauses ne altres fets d.armes a tota ultransa, requesta o musa requesta o en qualsevol altre manera e forma que dir e cogitar se puxa en qualsevol manera. Com nos haiam mesos, posats, constituïts e rebuts tots los dessús dits de les dites Ciutat y Regne de Mallorques e de qualsevol grau, dignitat, série o condició sien, sots les dites treves reals, seguretat y salvaguarde e protectió tant quant lo dit any durarà. Per açò no entenem ni volem que alguns que al present no són en guerra o bandositat passat lo dit temps sie vist romandre o bandolejat, ans quiscú romangua llevores en aquell punt o stament en què are són, manam de nostra certa sciència expressament e consulta e per nostre real autoritat a tots e sengles, los quals en lo present nostre edicte, segons que dessús és dit volem esser compresos que aquell e totes e segles coses dessús dites en aquell expressades tingueu fermament e observeu e no.y contrafasseu per alguna via, causa o raó, sots les penes contengudes e possades en les constitucions de Catalunya e altres en les quals penes incorregueu ipso facto y encara sots pena de la fidelitat e naturalesa, a la qual nos són obligats e altres penes a arbitre nostre reservades inflingidores a cascuna persona qui contrafarà, violarà e no observarà lo nostre present edicte real, sense sperança de alguna vènia y perdó. Volents y declarants que tots aquells e sengles que, present nostre real violaran o inseguiran, ultra les altres ditas penes, sien vists e romanguen lesos e taqnats en lur honor y fama axí com són aquells que les treves y altres ligams, seguretats

Aina Le-Senne⁵² demostrà com el bandejament era un acte legal mitjançant el qual es posava fora de la llei, de manera pública i notòria, a una persona, animal o cosa⁵³. Segons aquesta autora, el primer document en el que apareix l'acció de bandejar data de 1.352. Emperò és anterior tota vegada que en les confirmacions de les franqueses de 13 de juliol de 1.269 apareix la prohibició de donar ajuda als bandejats, així com el bandejament per deutes⁵⁴. Lògicament, encara que no es citi amb

convencional rompen e tranquen, lo qual nostre edicte e altres coses dessus dites volem esser inconcusse, irrefragablement observades tota interpretatió y exceptió remogudes. No obtsant qualsevol ordinacions, provisions y manaments per fonts(?) e derogatòries que sien e altres que a açò poguessen contrariar o repugnar en qualsevol manera a les quals, de nostre certa sciència e constultament e per nostre real auctoritat derogam. Manam, per ço, quant stretament podem als Spectable[s] Nobles, Magnífichs consellers y amats y faels nostres lo Loctinent General en lo dit nostre Regne de Mallorques, Regent nostre Concell, Bal.le y Vaguer de nostre Ciutat de Mallorques, Procurador Real, Advocat y Procurador Fiscal, Alguatzirs, Bal.les, Mestre de la Seca, Capdeguaytes, Jurats e altres oficials nostres e a lurs loctinents, y regents los dits officis que hara són o per temps seran, sots incorrim de nostra ira, indignatió y pena de sinch milia florins d'or als nostres còfrens applicadors que de continent, sens alguna triga, lo present nostre edicte, treves reals, seguretat y salvaguarde generals e totes coses sobredites fassou ab pública crida e solepmne publicar per tal que negú de açò puxe ignoràntia al.legar o pretendre. E si algú de les dites seguretat e salvaguarde e totes altres coses susdites violaran o infringiran manam als dits officils y a quiscu d.ells, sots la dita pena que aquell o aquells de continent prenguen e hagnen a lurs mans e aquells pressos al dit Loctinent General remeten perquè puxa contra ells procehir e aquells castigar e punyr segons sos demèrits e altrament com per justícia sie permés. E per ço que lo present nostre edicte myllor sie observat e als violadors e no observadors sie tolta tota sperança de perdó havem tolt, abdicat e tolem e abdicam a tots los dits oficials nostres e a quiscún de aquells e altres qualsevol presents o sdevenidores de qualsevol grau, condició o preheminiència sien e als loctinents de aquells, exceptant lo dit Loctinent General tota auctoritat de poder perdonar, remetre e composar los crims que cometran e penes que incorregan aquells que lo present edicte e coses en aquell contengudes violaran e no observaran y encare tota potestat de guiar les persone y béns dels dessus dits. E si lo contrari serà fet, volem esser hagut per mille e invàlit ipso jure afretmeham de tota eficàcia y valor. En testimoni de les quals coses manam ser fetes les presents segellades ab nostre segell comú, del qual usàrem abans que fossem elets al Sacro Imperi com encare los altres fabricats no sien al dors segellades. Datt. en la nostre vila de Monçó a XII del mes de juliol del any de la natiuitat de Nostre Señor Mil Sinch cents y vint y vuyt."

⁵² LE-SENNE, A: *Los conflictos sociales en Mallorca durante el S. XVII*. Canamunt y Canavall Memòria de Llicenciatura. Facultat de Filosofia y Letras. Palma de Mallorca, 1.978, ff. 111-114.

⁵³ XAMENA, P: *Anys enrera*. S. XVIII, primera part (1.712), maig 17.

⁵⁴ B.S.A.L. T, IV pp. 339-340. A més a més a l'obra:

MOLL, A: *Ordinacions y sumari de privilegis, bons usos y costums del Regne de mallorca* pp. 232-233 es poden veure moltes disposicions del bandeig com són:

- Qui contra farà el bandeig e acullirà scientment algun bandejat de crim enorme stà a mercè de la cort en béns e persona.

- No.s pot deffensar lo bandetjat sinó és en poder de la cort.

- La franquesa e ús observat que los ordinaris poden punir los acullins bandejats.

- Que los bandeigs se fassen en la Ciutat e defora iuxta les franqueses.

- Com se dehuen bandetjar los crimosos.

aquesta terminologia, el bandejament es troba implícit amb l'ordenament de la Pau i Treva dels Usatges⁵⁵.

D'aquesta manera es pot establir una dicotomia entre **BANDOLER** i **BANDEJAT**. En el primer cas, el mot es deriva de **BÀNDOL**, i en el segon de **BAN**. En molts d'aspectes el bandejament podria considerar-se com un acte paral·lel a l'excomunió esglesiàstica. Conseqüentment no cal confondre, ni tan sols des del punt de vista lingüístic, els termes bandoler i bandejat⁵⁶. El bandoler seria l'integrant d'una colla delictiva, nascuda per a "delinquir". En canvi el bandejat era una persona, animal o cosa que, mitjançant un acte legal, se'l foragitava de la societat, fet que normalment implicava el desterrament i/o posar preu al seu cap. Així podem trobar bandejats inquisidors, canonges, bisbes, aucells, productes, manufactures... que lògicament no eren bandolers⁵⁷.

El bandoler era perseguit pel simple fet d'estar agrupat per delinquir i ser un home en peu de guerra (*alçat o home armat*): En els Edictes Reials, els bandolers no bandejats rebien el nom d'aquadrillats⁵⁸. Ja en una reial crida de 7 de febrer de 1.602 es definí com a aquadrillat un conjunt de tres persones per amunt que anassin de nit per qualsevol indret, encara que no portassin armes⁵⁹. En canvi el bandejat era perse-

⁵⁵ *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*. Editorial Barcino. Els Nostres Clàssics. Barcelona, 1.933, p. 142.

⁵⁶ ALVAREZ BARRIENTOS, J/ GARCIA MOUTON, P: "Bandolero y bandido. Ensayo de interpretación". In *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* Tom XLI, 1.986 pp. 7-58.

⁵⁷ TOMAS Y VALIENTE, F: "Delincuentes y pecadores" pp. 11-31 de *Sexo barroco y otras transgresiones premodernas*. L'esmentat autor ens presenta un judici que es celebrà a Porreres a 1.650 en el qual l'acusat fou un estol de llagosts. Fou condemnat a l'exili sots pena d'excomunió. Com es pot comprendre fàcilment dit procediment no resolgué el problema. Pel cas de Mallorca tenim abundants exemples de bandejament d'animals. Vegeu:

RULLAN, J: *Historia de Sóller*/I pp. 140-141.

⁵⁸ VIDAL RETTICH, J. A: "Los pregones del virrey d. Hernando Çanoguera (1.595 y 1.604)" In *B.S.A.L.* Tom XL (1.984), p. 212. CAP. IX.- *CONTRA LOS AQUADRILLATS.- Més avant per quant de reprimir los hòmens aquadrillats ha vingut molt gran pau y quietut en lo present Regne, per ço, volent Sa Señoria conservar dita quietut y provehir en sdevenidor en dits aquadrillaments, provehex y mana que ningú gos anar aquadrillat, entenent quadrilla quant seran més de tres armats de pedrenyals, arcabussos, ballestas o llances de qualsevol mida sian ditas armas sots pena de bandeix del present Regne o de galera per temps de tres anys ultra les armas perdudas, las quals vol sa Señoria sian del oficial qui pendrà dits aquadrillats, exceptats los qui staran a una llegua de la mar, puy no vagen aquadrillats per camins reals ni altrement sian hòmens obligats a la Règia Cort".*

⁵⁹ *B.S.A.L.* Tom VII, p. 380.

Els primers ordenaments coneguts sobre quadrilles tenen a veure amb escamots de joveçans durant el Carnaval. Vegeu:

DELGADO, P./ SERRA, J: "La festa domada: la reglamentació del carnaval en el segle XVI" In *Espai i temps d'oci a la Història. XI Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Palma de Mallorca, 1.993, pp. 339-352.

guit pels delictes que ja havia comès. Estava sotmès a la constant pressió dels batles, algutzirs, comissaris i caça-recompenses i per això procuraven sortir de l'Illa quan podien o es refugiaven en sagrat o a les muntanyes agrupant-se amb colles de bandolers. D'aquí que també arribaren a ser sinònims els termes *Bandoler*, *Delat*, *Home de sentència*, *Asilat* i *Refugiats*⁶⁰.

En aquest context és clarificadora la notícia que ens parla de l'escamot format pel comte de Santa Maria de Formiguera per assassinar Antoni Comelles: estava integrat per una gran colla de bandolers dels quals sols un estava bandejat⁶¹. Ara bé, si els textos legals de l'època procuren diferenciar clarament els termes bandoler i bandejat no passa el mateix amb altra documentació. D'aquí que la historiografia mallorquina ha confós sovint els dos termes. A Mallorca, el S. XVII és el Segle dels Bandejats i, per ara, es prou difícil rompre la tradició de considerar bandoler i bandejat com a sinònims.

Els motius per bandejar eren diversos: un deute no pagat, la incomparença a una cúria al tercer clam (o al primer en cas greu), la perillositat de certs animals, els insults, qüestions d'etiqueta, les mercaderies fraudulentess⁶², etc. La decisió de bandejar partia sempre d'una alta autoritat i en el cas de les persones, el bandejament per causa criminal partia del virrei a proposta de la Reial Audiència. Una vegada presa la decisió, l'acta es feia pública mitjançant una crida que a més es fixava a les portes de l'Almudaina, de les esglésies i les cúries; es llegia en veu alta per places i mercats i es trametia a tota l'Illa. Tan sols a tall d'exemple podem presentar l'acta de bandejament d'una sèrie de bandolers de Sóller:

Ara oiats que us fan a saber de part del Ilm. Sr. don Fernando Çanoguera, Lloctinent y Capità General per sa magestat en lo present Regne de Mallorques [...] que com a humil supplicació del Procurador Fiscal de la Règia Cort sian citats les persones de Antoni Vallespir, dit

⁶⁰ De fet, a certs processos es nota la identificació entre bandejat i asilat. Vidit, per exemple A.R.M. - R.A. - C.R. L IV/105. Sobre el tema dels asilats, les presons de contencions i la transcendència de sortir de l'illa, vegeu:

BERNAT i ROCA, MARGALIDA/GONZALEZ GOZALO, ELVIRA/SERRA i BARCELO, JAUME: "La presó del Campanar de Sant Miquel". in *B.I.E.B.* n° 7, 1.982, pp 96-131. Idem: "Els graffiti del Campanar de la Seu de Mallorca". In *B.I.E.B.* n° 23, 1.986, pp. 7-46 + lam.

SERRA i BARCELO, JAUME: "Graffiti de presos y asilados. El caso de Mallorca". In *Actas del V Coloquio Internacional de Gliptografía/II Pontevedra*, 1.986, pp. 915-932.

⁶¹ RAMIS D'AYREFLOR, J: *La nobleza mallorquina y el Conde Malo* pp. 141-143.

LE-SENNE, A: *Canamunt i Canavall* pp. 59-60.

⁶² RULLAN, J: *Historia de Sóller*/I p. 550.

MOLL, A: *Opus Cit.* pp. 232-233.

*lo Gat de Bàlix, Juan Colom Corretjot y Gabriel Colom Carritxera Art Dols, de la vila de Sóller, per a què dins tres dies comparaguessen a la Règia Cort a respondre y donar rahó a les cosses de què stan impetits per dit Procurador Fiscal y no han curat en comparèxer, ans sien en contumàtia, la qual los és stada acusada per dit Procurador Fiscal. per ço y altrament inseguint la del.liberatió en lo Real Consell pressa a relatió del noble y amat de Sa Magestat don Francisco Pacheco, Jutje de la Règia Cort, sa Illma. Sria. bandeja y per bandejats aver vol als sobredits Antoni Vallespir, Juan Colom Corretjot y Gabriel Colom Corretger de tota la present Illa. E per si ignoràntia falsa no puge esser al.legada mana les presents esser publicades per los llochs acostumats de la present Ciutat y vila de Sóller. Data en Mallorca a 14 de Juny de 1.604.*⁶³

A partir d'aquest moment, el bandejat podia esser detingut per qualsevol persona. En el cas de què el bandejament pogués implicar una condemna a mort, el bandejat deixava la seva casa i s'amagava a la ruralia, però també n'hi havia una sèrie que eren expulsats de l'Illa per les pròpies autoritats⁶⁴. Mentrestant havia de subsistir com podia: rebia ajuda de parents i amics⁶⁵, però quan això mancava es dedicava a petits robatoris i a acarnissar bestiar. La convivència amb la gent dels pobles els permetien baixar de tant en tant, de nits o desfressats, tàctica que es podia repetir fins que algú els traïa.

Un altre punt important a considerar és que no podem qualificar simplement com un delinqüent el bandoler mallorquí del barroc, tot i que sovint s'intentí reduir el problema al seu aspecte legal. Per exemple, les colles adscrites a un determinat partit gairebé mai robaven; d'aquesta manera, els bandejats illencs tenen poc a veure amb l'arquetipus que s'ha intentat consagrar a altres indrets. En general, actuaven per motius de defensa o venjança, per un instint molt especial de la justícia que es relacionava amb el dret de la venjança privada que la monarquia autoritària intentava retallar⁶⁶.

Tot i això, la inèrcia d'identificar bandoler amb lladres de camins és molt forta. Un bon exemple el tenim en la replega documental que va fer

⁶³ A.R.M. - R.A. - C.R. II/44.

⁶⁴ A.R.M. - Misceláneas Pasqual Tom XIX pp. 419-420.

⁶⁵ Es pot veure això en el procés sobre alguns bandejats d'Artà i els seus factors (A.R.M. - R.A. - C.R. - L II/34.) o en les declaracions d'Antoni Gibert (a) Treufoc en el procés Berga (A.R.M. - R.A. - C.R. L 445b ff. 194v-218v).

⁶⁶ TOMAS Y VALIENTE, FRANCISCO: *El derecho penal de la monarquía absoluta (siglos XVI-XVII-XVIII)* Ed. Tecnos, 1.969.

TORRES I SANS, XAVIER: *Els bandolers (s. XVI-XVII)*. Eumo Editorial. Barcelona 1.991. pp. 24-26. Es molt important l'aspecte que aquest autor fa notar en el decurs del bandolerisme català del barroc de les variants institucionalitzades de violència privada versus nonopoli estatal del terror.

J.M. Bover d'unes rúbriques de la Cúria Criminal. La majoria son com l'exemple següent:

*"Font, Benito y Miguel; hermanos naturales de Santa Margarita; degollados y descuartizados por salteadores de caminos y por haver asesinado a Pedro Malonda y a Nadal Miguel de Muro, la que fue executada en 20 de noviembre de 1.607; era conocido por el apodo de Cunill".*⁶⁷

Per les notícies que tenim dels germans Font, sabem que estaven profundament implicats en les banderies que assolaven Santa Margalida, però en cap lloc consta que fossin lladres en camí reial. Emperò si que foren bandejats per assassins, i acabaren essent executats per aquest motiu.

Lògicament, l'acte de bandejament partia de les mateixes autoritats que produïen les lleis, i, per tant qualificaven un determinat fet com a delicte. Per això, de tots els actes que podia cometre un bandoler, els més famosos i notoris, els que rebien més publicitat, eren els delictes. Ja Julio Caro Baroja demostrà com aquest mecanisme és tan antic com el propi fenomen del bandolerisme⁶⁸. Coneixem relativament la "vida delictiva" dels Font i d'altres bandejats ressenyats per Bover, i en cap moment ens consta que fossin uns "lladres de camins" almanco en el sentit tradicional del terme. Foren bandolers, i com a tal actuaren: assassinant, violant donzelles, participant en bregues amb comissaris o colles enemigues,... Però no foren lladres en el sentit tradicional del terme. En aquest cas, i amb molts d'altres, Bover traduí el terme bandejat pels de *ladrón* y *salteador de caminos*.

Malgrat que es detecta la presència de lladres de camins, o escamots de bandolers que es dedicaven per sistema al lladrocini, aquesta no fou la forma d'actuar habitual de les colles mallorquines del barroc⁶⁹. Per entendre aquest fet hem de partir de la caracterització abans esmentada: els bandolers sols eren delinqüents en tant que realitzaven actes en contra de la normativa legal vigent, normativa que responia a vegades a interesos de partit. D'aquesta manera, front a un acte delictiu d'una colla sempre ens cal dilucidar de quina acció es tracta, contra qui va dirigida i per quins objectius. Si s'aconsegueix donar resposta a aquests interrogants poques vegades ens trobarem amb lladres de camins en el sentit popular del terme⁷⁰.

⁶⁷ BIBLIOTECA MARCH - MISCELANEAS BOVER V, pp. 81-88v^o.

⁶⁸ CARO BAROJA, JULIO: *Realidad y fantasía en el mundo criminal*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid, 1.986.

⁶⁹ A.R.M. - A.H. 354. f. 193. 10-X-1.592. Sortida a Valldemossa contra Francesc Mateu Menut i Joan Marques, lladres en camí reial.

⁷⁰ Contràriament al que passava a altres indrets, com Catalunya, on fins i tot els cavallers podien organitzar escamots per enriquir-se independentment de les banderies aristocràtiques, a Mallorca no se'n documenta clarament cap, almanco de certa

Nogensmenys, no podem oblidar les diferents conjuntures i estructura de les colles. En primer lloc, la mala situació econòmica, en certs moments, potencià que s'arreglessin escamots de vagabunds que demanaven almòina per la força, podent-se qualificar més de bandolers que de veritables rodamóns⁷¹. D'altra banda, una de les tàctiques dels caps de les banderies aristocràtiques consistia en aconseguir un nomenament com a comissari per els seus bandolers. El guiatge que pressuposava aquest nomenament implicava que els bandolers poguessin perseguir i fins i tot assassinar els seus enemics; es trobaven sota salvaguarda reial; podien portar armes i reclamar l'ajuda de les autoritats foranes al temps que cobraven importants dietes i recompenses⁷².

La primera persona de la qual en tenim notícia que relitzà aquesta pràctica fou el doctor de la Reial Audiència Miquel Miralles. Aquest era l'hereu, en tots els aspectes, de Mn. Antoni Puigderós de Sòller, cap rural de la banderia dels Torrelles a aquella vila i oncle del cavaller-bandoler Mn. Francesc Axeló. Es conserva el fragment d'un procés (de residència ?) en contra seva iniciat el 1.602⁷³. En ell, i entre altres càrrecs, consta com protegia el bandoler Antoni Ferrà (a) Mala Esquena, que fou nomenat comissari reial. Per ordres del dr. Miralles, el bandoler havia atemptat contra la vida del bandoler Antoni Campins el qual, a la vegada, havia intentat matar diversos parents del jutge. A partir d'aquell moment ni el dr. Miralles ni el seu fill vivien tranquils. El jutge no sortia de ca seva sense protecció de gent armada, i el temor obligà al seu fill a organitzar un dinar de conciliació amb els seus enemics a una possessió de son pare. Tot i això no s'evità que el 1.604 Antoni Ferrà fos assassinat

---

trascendència (TORRES, X: *Els Bandolers...* pp. 107-119). D'altra banda, JAUME CODINA (*Bàndols i bandolers al Baix Llobregat (1.580-1.630)* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993), publica diversos processos en què queda ben palès la formació de colles, tant de pagesos benestants com de simples pastors, que tenien com a finalitat immediata el simple robatori per millorar, moltes vegades momentàniament, la seva posició econòmica.

⁷¹ VIDAL RETTICH, J. A: "Los pregones del virrey d. Hernando Çanoguera (1.595 y 1.604)" In *B.S.A.L.* Tom XL (1.984), p. 216. CAP. XVIII.- CONTRA LOS QUI VAN PER MASSIAS DEMANANT PA O VI O ALTRA COSA AB ARMAS.- *Item per llevar lo abús que alguns vagabundos y altres cometan anant de nits per las masias, alcharias, possessions, molins y altres casas solitárias y armats de arcabussos, ballestas, llances, demanant pa, vi, sebatas o altres provisions o vestits, mana y statueix Sa Señoria que qualsevols qui anirà armat, sol o en companyia, en ninguna de les sobre ditas cases, demanant pa, vi, sebatas o altres provisions o vestits, incidisca en pena de galera per temps de sich anys*".

⁷² A.R.M. - R.A. - C.R. - Llibre de Pregons Criminals 1.639-1.649 f. 302. En una crida de 21 d'agost de 1.646 el premi que es donava per la captura de Llorenç Coll Barona era de 1.000 L. equivalents a uns 2.000 jornals de l'època.

⁷³ A.R.M. - R.A. - C.R. L XXVI/5.

en una gran brega amb els seus enemics que tengué lloc prop de l'Alcària d'Avall⁷⁴.

Hi ha molts d'altres exemples en què els caps de banderies aconseguiren guiatges per bandolers. El Comte de Santa Maria de Formiguera n'aconseguí un pel seu batle per perseguir els seus enemics, i Joan Güells, la persona que denuncià els assassins de d. Jaume Joan de Berga, arribà a ser carceller de la Torre de l'Àngel protagonitzant greus problemes entre el virrei Agustín i la Universitat⁷⁵. En general aquesta pràctica es detecta fins que les banderies aristocràtiques de Canamunt i Canavall tengueren força, essent-ne el darrer gran exemple el cas de Llorenç Coll Barona i la seva colla que a 1.644 assissà bandolers enemics quan, actuant com a comissaris, els portaven a Ciutat⁷⁶.

V. 2.- El paper dels Prohoms Forans i amos de possessió.

En principi, a Mallorca, els nobles que es posaren al front de les seves colles, en els segles XVI i XVII, foren excepcionals. Es cert que alguns cavallers es retiraren a les muntanyes entre els seus bandolers per por o venjança⁷⁷; i que el Comte Mal alguna vegada es posà al front del seu exèrcit particular, emperò sols en un cas tenim un donzell (Mn. Francesc Axeló) que es pugui comparar amb els nobles catalans⁷⁸ que es posaven al front d'una colla de la mateixa manera que ho feia la petita noblesa rural a altres indrets. L'equivalent mallorquí d'aquest fet s'hauria de cercar en els amos de possessió i els membres de l'oligarquia forana, com els Seriol d'Andratx, els Forns o Janer d'Artà, els Bennàsser de Campanet i molts altres exemples.

De fet no sembla haver-hi dubte que les relacions que s'establiren entre el Canamunt i Canavall aristocràtic i les colles de bandolers es feren a través de les banderies rurals. Així ho permeten deduir casos com els d'Andratx, Valldemossa, Sóller, Felanitx, Lluçmajor, Artà o Santa Margalida. Bona part d'aquestes colles tenen el seu origen en aquestes banderies i els membres d'unes i altres tenen prou elements en comú.

⁷⁴ A.R.M. - R.A. - C.R. L. II/44.

⁷⁵ SERRA i BARCELO, JAUME: "Mallorca i la Unió d'Armes: primeres aportacions". In *Randa* n° 18, 1.985, pp. 25-44.

⁷⁶ CAMPANER, A: *Cronicon...* p. 466.

⁷⁷ CAMPANER, A: *Cronicon...* p. 463: "A 12 Agost 1.642 se dix que lo Senyor Nicholau Dameto y Simonet se era mesclat ab los bandejats per venjar la mort de son germà". El Comanador Dameto (Canamunt) fou mort pel Comanador Rossinyol (Canavall) el dia dels Rams d'aquell mateix any. Nicolau Dameto es refugià, segurament, amb la colla de Llorenç Coll Barona.

⁷⁸ SALES, N: *Senyors bandolers, miqúelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*. Ed. Empúries. Barcelona, 1.984, especialment pp. 32-71. L'esmentada autora posa en entredit que els senyors de bandolers a Catalunya fossin una noblesa rural empobrida.

D'aquesta manera no cal sorprendre's de què les colles de bandolers actuassin més com a forces armades d'una determinada banderia que com a lladres de camins. En aquest context resulta coherent que bona part de les colles estassin presidides i, en bona mesura integrades, per pagesos benestants. També Onofre Vaquer, en la curta anàlisi que fa pels bandolers de Felanitx afirma:

*“Al menos en Mallorca es la violencia y no la pobreza la que engendra bandoleros. Los «bandejats» de Felanitx de los que tenemos noticia no eran pobres, incluso pertenecían a familias bastante acomodadas. Algunos «bandejats» no cometieron nunca ningún robo [...]”*⁷⁹

La mateixa estructura la podem veure a altres viles. A Campanet, per exemple, ens trobarem amb multitud de bandejats de llinatge Bennàsser, que tot i ser habitual a la vila⁸⁰, estaren relacionats amb grans i mitjos propietaris. A tall d'exemple podem citar com a 1.600 mataren a Joan Bennàsser de Monnàber⁸¹, senyor d'una de les possessions més importants de la vila i centre de bandolers durant tot el S. XVI i XVII. A Andratx trobarem com a integrants de colles Alemany, de la mà major i sovint relacionats amb el govern i la compra de drets⁸². A Muro,

⁷⁹ VAQUER, O: *Una sociedad del Antiguo Régimen. Felanitx y Mallorca en el S. XVI/II*, p. 542. Per a reafirmar aquesta postura documenta (nota 135, p. 558) els següents bandejats:

“ En una relació de «bandejats» que da el virrei Vich en 1.584 (Fajarnes, 233) figura Cosme Rigo de Felanitx, que según el catastro tenía sus bienes valorados en 220 libras. En los libros de defunciones de Felanitx hallamos:

-«Als 11 de juny de 1.605 morí Pere Joan Maymó, bendejat, al qual mataren de ercabussada y lo se'n portaren a enterrar an el peu del altar major del Socors de la Ciutat de Mallorca» (A.P.F. Llibre 3 dels morts).

Había nacido en 1.566 y entre 1.589 y 1.603 tiene hijos en Felanitx de su esposa Angelina Vaquer. Su padre poseía en 1.581 bienes valorados en 3.435 libras.

- En 21-3-1.608 «fonch enterrat Antoni Oliver, de Tres Malles, bendejat, fill de Guillem». En 1.581 tenía 1.930 libras de bienes. Había hecho testamento en 1.597 dejando un oficio perpetuo y 45 misas”.

Per tenir una idea del valor d'aquests béns val la pena assenyalar que segons:

DELGADO ALEMANY, P.P: *Algunos aspectos económicos de la parroquia de San Miquel en 1.624*. Entre els paraires el promig de valor de les seves propietats era de 290 L. oscil·lant entre un màxim de 2.517 i un mínim de 27,5. Pels teixidors de llana, la mitjana era de 141,93 L. oscil·lant entre un màxim de 621 i un mínim de 15. Pels teixidors de lli la mitjana era de 116,4 L. oscil·lant entre un màxim de 300 i un mínim de 25 L.

⁸⁰ Sobre els orígens dels Bennàsser, vegeu:

MONTANER, P. DE/RIERA FRAU, M.M: “*Los Bennàsser d'Alfàbia: del clan andalusí al llinatge catalán*” In *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*. Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Palma de Mallorca, 1.993, pp 175-208.

⁸¹ ROSSELLO VAQUER, R/ LOPEZ PONS, A: *Història de Campanet. De la Prehistòria al S. XVI*. Palma de Mallorca, 1.982, p. 201. Els assassins foren membres de l'oligarquia forana: Perot Socies del Fangar i Salvador Vinagrella, tot i que sembla que la mort tengué lloc a 1.597 (A.R.M. - A.H. 354 f. 311).

⁸² A.R.M.- A.H. - 4.622.

dos dels grans propietaris, de llinatge Ferragut i propietaris de l'Alqueria de Son Ferragut, foren morts de manera violenta⁸³. En aquesta darrera vila també hi trobam en nombrosos enfrontaments a membres de la família Alomar, una de les més rellevants de la vila, des de la dècada de 1.530 fins als períodes més virulents de Canamunt i Canavall⁸⁴. A 1.655, i poques hores abans de morir executat, Miquel Pons, hereu de Son Vilardell/Son Monget i Son Monjo de Lluny (Llucmajor) atorgava testament en les càrcels reials de Palma⁸⁵. Els exemples es podrien multiplicar a gairebé totes les viles⁸⁶.

No cal dubte que la major pressió fiscal a què es veren sotmesos els pagesos benestants, les males anyades agrícoles i les dificultats que es trobaven en el règim de tenències i contractes de terres⁸⁷, provocaren que bona part de la crisi econòmica caigués sobre ells. Tampoc es poden perdre de vista les tradicionals bandositats populars de les viles, que es creaven, desapareixien o reestructuraven amb el pas del temps, però que sempre n'eren presents. Fou en el sí d'aquestes banderies foranes que cercaren els nobles de Canamunt i Canavall els seus contactes i establiren les seves xarxes de clientelatge. En aquest aspecte resulta sumament important un procés d'Alcúdia contra Jaume Bennasser (a) Forneret de 1.663, moment en què es pot parlar de la pacificació de facto dels Canamunt i Canavall aristocràtics, en el qual hi ha implicats el llogater d'una possessió i un cap de colla.

Jeroni Cerdà havia llogada la possessió de Son Bennassar a Alcúdia a Mn. Pere Bennassar, prevere, a canvi del pagament cada 3 anys de 30 quarteres de blat i 38 L. Acabant el temps del contracte, el volgué renovar i va aparéixer Jaume Bennassar amb altres homes amenaçant els llogaters:

*"[...] buydau dins 8 dies de esta casa que assò és lo meu,[...], y no vull gent de Canavall en las cosas mias"*⁸⁸.

⁸³ SERVER I ROTGER, PAU JOAN: *Huyalfas. Alqueria Son Ferragut* In B.I.E.B. n° 41, 1.991, pp. 123-128.

⁸⁴ FIOL I TORNILA, PERE/ ROSSELLO I VAQUER, RAMON/ PAYERAS I CAPO, DAMIA: *Història de Muro/IV* pp. 76-77.

ALOMAR, GABRIEL: *Un poble i una nissaga. La vila de Muro i els Alomar "de la Serra"*. Quaderns de Ca la Gran Cristiana/8. Palma de Mallorca, 1.987, p. 38. Que els Alomar seguiren implicats en les banderies ens ho demostra el fet de que l'assassinat del nin de Llorito de 1.644 es cometé en un fill de Gabriel Alomar i Socies.

⁸⁵ FONT OBRADOR, BARTOLOMÉ: *Historia de Llucmajor/IV*, pp 272-274.

⁸⁶ A.R.M. - A.H. 354 f. 328: *"Tothom y tota persona que vulle o entenga comprar dos lliures censals, les quals fa la possessió N° Seguí, dita Les Artigues, del terme de Alaró a Martí Campins, bandejat, les quals se vénen per instàntia del Procurador Fiscal de la Règia Cort y provisió del Real Consell y qui.s vulle sie lo comprador ha de pagar totes les despesses [i loïsmes] per ço digue y qui dir y volrà que al mes donant se han de lliurar. Data en Mallorca a VI de octubre 1.587"*.

⁸⁷ FERRER FLORES, M: *El trabajo agrario en los siglos XVI y XVII*. Palma de Mallorca, 1.983.

La presència de bandolers que resolen plets per la força entre amos i senyors de possessions i pretendents al lloguer de les mateixes no fou un fet excepcional. A 1.642, la possessió de Fangar (Campanet)⁸⁹ era propietat de Miquel Socies, rector del Col·legi de la Companyia de Jesús i la tenia llogada a Bartomeu Gallard per preu de 500 lliures anuals. El llogater fou amenaçat per Bartomeu Garau de Lloseta i altres bandejats perquè l'abandonàs. Hi varen haver d'intervenir els jurats, perquè de la possessió la vila no en treia cap profit, ja que d'una banda el propietari la pretenia franca per ser esglesiàstic i, d'altra s'havia de tenir en compte el destorb dels bandejats. Hom volia que els jurats de Campanet l'emparassen, a la qual cosa es negaren al·legant que els bandolers no eren del terme i que la destroça era poca⁹⁰

V.3.- L'origen social dels bandolers.

És en el grup de pagesos benestants i de l'oligarquia rural que s'ha de situar la família Ferragut (a) Boda. A partir dels cadastres de la vila de Selva⁹¹ hem pogut trobar l'abast dels seus béns i destriar un tant com es va construir el seu patrimoni. Des de principis del segle XVI, la documentació d'aquesta vila apareix plé de membres del llinatge com a arrendadors de drets reials, del delme de l'oli, talles, etc, al mateix temps que com a propietaris mitjos de terres. A la segona meitat del S. XVI, Bartomeu Ferragut era un autèntic potentat. No arribava a la categoria dels béns dels grans Llinatges, però estaria en la cota superior de les classes mitges o a l'inferior dels rics⁹². En un principi, a més de les rendes de talles, censals i altres inversions, els Ferragut sembla que es

⁸⁸ A.R.M. - R.A. - CR. II, 22.

⁸⁹ ROSSELLO/LOPEZ: Opus Cit. p. 173, segons una estimació de 1.578 estava valorada en 9.000 lliures.

⁹⁰ ROSSELLO/LOPEZ: Opus Cit. p. 204.

⁹¹ Fonamentalment els:

Estims de 1.578 (ARXIU MUNICIPAL DE SELVA - Caixa 447).

Estims de 1.590 (A.M.S. - Caixa 447).

Estims de 1.609 (A.M.S. - Caixa 448).

⁹² Segons els Estims de 1.578 (A.M.S.-Caixa 447), Bartomeu Ferragut tenia, entre altres:

Unes cases valorades en	250 L.
Unes altres cases valorades en	120 L.
Mitja quartera de terra valorada en	70 L.
A 1.609 tenia (A.M.S.- Caixa 448/2, f. 47v ⁹³)	
Casa, clos y cases valorades en	250 L.
La meitat d'un ametlarà valorat en	210 L.
La meitat d'un olivar valorat en	190 L.
La teulera valorada en	200 L.
Bens mobles	55 L.
TOTAL	905 L.

dirigiren cap a la producció i comercialització d'oli, reinvertint bona part dels seus guanys.

De la mateixa manera es podria considerar el patriarca de la família Ferragut (a) Boda que disposava, a més a més, de propietats significatives. En el cadastre de 1.609 tenia:

Joan Ferragut Bode, cases y clos cinc cent senquanta lliures Dl. L.

(Llevades cent lliures y havent abatudes les cases la justícia).

La vinya de'n Gatet, setante L..... LXX L.
(Jo[an] (?) Capó d'elero [d'Alaró] (?))

La mitat del amellerall docentes y deu L..... DDL L.

Mitat del olivar cent noranta lliures..... CLXXX L.

La mitat de la taulera cent cinquante.....CL L.

Béns mobles cinquante L.....L L.

TOTAL.....M LXXX L.

Paga en tall XVIII s. 6 d.⁹³

Com es pot veure, no es tractava d'una família precisament miserable, ja que pels seus béns cadastrals devien ser de la mà major. D'altra banda s'ha de fer constar que bona part de les propietats les tenien a mitges amb Bartomeu Ferragut. A més a més, és molt significatiu que la teulera⁹⁴ era l'única instal·lació manufacturera de Selva no vinculada amb activitats agràries. A l'any 1.609 (i fins 1.620, moment en què es fa la darrera anotació en aquest document), la teulera ja era molt rendible, tal com es pot veure en la seva valoració i la comparació amb les tafones⁹⁵.

El propi cap operatiu de la Colla, el capellà Boda, demostrà el seu estatus dirigint una colla de Canamunt i amb les relacions que mantenia amb els capitostos d'aquest partit. Sembla que les raons d'aquests vincles personals s'han de cercar en l'ajuda que li donaren membres d'aquest partit per obtenir un benefici esglesiàstic. No es tractava doncs d'un miserable com el capellà Busquets, un altre dels implicats en l'assassinat Berga, que per tal de poder sobreviure (o tal volta per recabar informació) exercia de barber⁹⁶.

⁹³ A.M.S. - Caixa 448/2, f. 62.

⁹⁴ ORDINES GARAU, ANTONI: *Els noms de lloc del terme de Selva*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. Palma de Mallorca (1.989), p. 196.

⁹⁵ La teulera, en total, estava valorada en 420 L. Les tafones a 1.578 ja solien tenir un alt preu: Les cases i tafona d'Antoni Vic estaven valorades en 475 L. (A.M.S. - Caixa 447, f. 21v⁹); les d'Arnau Vicenç en 575 L. (Idem, f. 22); les de Joanot Albertí en 700 L. (Idem, f. 26), etc.

⁹⁶ A.R.M. - M.P. Tom XIX p. 452.

⁹⁷ CAPO VILLALONGA, JAUME: *Història de Lloseta/II*. Mallorca 1.986, pp. 25-37. El seu testament es troba a l'apèndix n° 9.

Més difícilosa resulta destriar la posició socio-econòmica d'un altre famós cap de bandolers: Llorenç Coll Barona. Les poques notícies que tenim d'ell ens parlen de les seves aventures, però no dels seus orígens. Era natural de Biniamar i malgrat les seves relacions amb la noblesa, per les mandes pies del seu testament, podem deduir que no es tractava d'una persona benestant al manco a finals de la seva vida moment en què, segurament, ja li havien segrestat els béns⁹⁷. De fet quan a 1.635 s'enviaren comissaris a Biniamar per enderrocar ca seva, s'hagueren de pagar les despeses de béns del Reial Patrimoni tota vegada que no en tenia de propis⁹⁸.

Tot i això, en el Cadastre de 1.668 hi ha prou notícies sobre gent del llinatge Coll (a) Barona que ens permeten deduir que no eren precisament miserables. Aquests tenien els seus béns a Alcudieta, i allà hi documentam:

“Viuda de Joan Coll, Barona.
 La meitat de la de Joan Balle Sauret ..... 950 L.
 Gabriel Coll, Barona i sa mare.
 Cases començades i dues parts de So'n Saureta ..... 1.200 L.
 Dues mules, somera i ase ..... 75 L.
 Entre d'altres, fa un cens de 4 sous a la comunitat parroquial d'Inca.
Paga per talla, 2 LL i 11 s.”⁹⁹

No es tracta sols dels dirigents de les colles, en ells hi havia fins i tot persones amb treballs qualificats com notaris, escrivans...¹⁰⁰, i per tant no pertanyents a la població marginal. En altres casos ens trobam amb persones vinculades amb grans possessions com Antoni Cànoves de Manut, o Miquel Perelló que tenia béns a Selva per valor de 3.000 L¹⁰¹. D'altra banda no són sols els membres directes els que s'han de contabilitzar: fautors i casolans són tan demostratius com els membres actius d'un determinat escamot, i aquests tampoc eren precisament “fills de la misèria”.

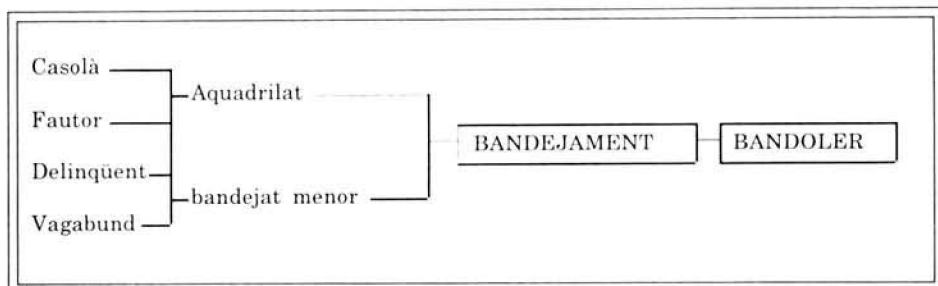
Nogensmenys no es poden negar les diverses vies per a formar i engreixar una determinada colla. Esquemàticament el procés es podria resumir així:

(Veure esquema a la pàgina següent)

⁹⁸ A.R.M. - R.A. - E.C.C. 1.622-39, f. 411v^o- 412.

⁹⁹ CAPO VILLALONGA, J: *Història de Lloseta/II* Mallorca 1.986, pp. 177-180.

¹⁰⁰ A.R.M. - M.P. Tom XIX p. 542. Entre els membres de la Colla de Selva hi havia Sebastià Fiol, de 43 anys, notari i Joan Güells, escrivà del Sant Ofici.

Aquest esquema requereix algunes matizacions: En primer lloc, les qualificacions de casolà, fautor, vagabund i aquadrillat corresponen, segons la legislació de l'època, a delinqüents, encara que aquest terme no impliqui necessàriament una població marginal. La distinció que es fa, per tant és purament indicativa. D'aquesta manera, també els aquadrillats podrien correspondre a les colles de "bandolers socials", lladres de camins o de bestiar organitzats, mentres que els delinqüents del primer escaló els consideram no sols con al petit delinqüent, generalment lladre, sinó al membre d'una banderia popular que per diverses actuacions acabarà per integrar-se a una colla. Lògicament aquestes categories no eren escluints: un vagabund podia ésser al mateix temps un lladre i arribar-se a aquadrillar. Tampoc ens pot estranyar que fautors i casolans, tant per la pressió que exercien sobre ells les autoritats com les colles enemigues, acabassin per refugiar-se entre els escamots de bandolers que ajudaven.

Malgrat que no podem despreciar la importància dels jornalers, pagesos i menestrals¹⁰² que acudissin a les colles sense necessitat d'una acta de bandejament, no podem negar la relació que arribà a principis del s. XVII entre la delinqüència de subsistència i les banderies populars amb les gran colles de bandolers. Tot i això, la proporció de "bandolers socials" en el sí d'una societat rural era sempre minoritària. Hobsbawm no creu que, en circumstàncies normals, es pugui esperar trobar més d'un 0,1 % de la població rural constituïda realment per bandolers¹⁰³. És cert que algunes persones, pels seus propis vincles personals, s'integraven directament a les colles, emperò molts ho feien després d'algunes topades amb la justícia. Vegem-ne alguns exemples:

¹⁰¹ A.R.M. - R.A. - E.C.C. - 1.638-44 f. 13-14.

¹⁰² FIOU I TORNILA, PERE/ ROSSELLO I VAQUER, RAMON/ PAYERAS I CAPO, DAMIA: *Història de Muro/IV* p. 75. De fet, entre els bandejats es troben persones de tots els estaments i classes socials: El 6 de març de 1.538 fou admès a composició de 25 lliures Miquel Rotger (a) Pagot, culpats de la mort de Jaume Cantallops i d'haver participat en una brega dins l'església de Muro i de portar cans d'ajuda. No pogué pagar i fou posat a les galeres. En el mes de juny d'aquell mateix any fou compost el llibertí Pere Bananat.

¹⁰³ HOBBSAWM, E.J. "Bandolerismo social" p. 202.

MIQUEL AMENGUAL, va estar tancat 7 dies a la presó per ordre dels sobreposats carnisers. Posteriorment hi va estar 12 dies per blasfèmies i abans d'integrar-se a la Colla de Selva, fou tancat per fautor.

ANTONI BARCELO, va estar tancat en primer lloc un mes i 17 dies per "tirar a mà treta". La segona vegada, abans d'integrar-se en una colla, el trobam tancat per "diversos cassos".

JOAN BENNASSAR, va estar tancat 7 dies per coltellades. Posteriorment 13 dies per "testimoni de veritat" abans d'esser empresonat com a membre de la Colla de Selva.

NADAL SERRALTA fou tancat 14 dies per coltellada. Posteriorment el trobam durant 7 mesos i 16 dies tancat a la presó per fautor. Pel mateix motiu tornà a la presó per 10 mesos i 25 dies. La darrera notícia que tenim d'ell és l'empresonament que patí juntament amb altres membres de la Colla de Selva¹⁰⁴.

Tot i les mesures per controlar els preus i salaris a la segona meitat del S. XVI, no cal dubte que després de Les Germanies va aparèixer una important massa de jornalers que, en certa manera, vengueren a substituir els esclaus amb mans dels quals va estar la major part del treball agrari, al temps que es proletaritzaven amplis sectors de la menestralia. D'aquesta manera no ens podem sorprendre ni les postures anti-esclavistes dels agermanats, per exemple, ni les vagues de camperols¹⁰⁵.

V.4.- El cas d'Antoni Gibert (a) Treufoc.

El cas d'Antoni Gibert (a) Treufoc és pot considerar en aquest aspecte com a representatiu d'un determinat tipus de bandoler i que de cap manera s'assembla a la imatge que d'ell ens volgué donar Bover:

Fue sentenciado a 10 de agosto del año 1.619. Mató con pedernal a Mosén Sanceloni, notario¹⁰⁶, y con un tiro de arcabúz a Antonio de Montblanc; a punyaladas mató a Luís de Villalonga, al que asesinó en su propia casa a la subida de la cuesta de la catedral; también mató a Antonio y Leonardo Forteza, hermanos. Día 14 de agosto se le fue ejecutada la sentencia, fue puesto en un carretón y pasando por delante de la casa de Berga le cortaron la mano derecha y la oreja; atenazado con

¹⁰⁴ SERRA i BARCELO, J: *Societat i delinqüència...* apèndix estadístic I n° 115,810, 1.598 i 1.603; n° 135, 1.287; n° 111, 464, 581, 1.666; n° 459, 866, 1.060 i 1.663.

¹⁰⁵ RULLAN, J: *Historia de Sòller*/I pp. 802-803.

¹⁰⁶ De fet, l'autor de la mort de Sanceloni, segons confessió de Geroni Pau de la cavalleria fou Francesc Sales Santcliment a precs de Cavalleria que, a la vegada, havia rebut l'encarrec de Mateu Gual de Talapí (A.R.M. - M.P. Tom XIX p. 373).

*tenazas ardientes, delante del Real Castillo le cortaron la otra oreja, pues el virrey se empeñó en le cortasen el otro trozo y lo consiguió, después fue arrastrado a la cola de un caballo, y de este modo llegó al suplicio, que estaba en la plaza de Santa Eulalia; después lo descuartizaron y la cabeza fue colocada en la Torre dels Penjats. Fueron confiscados sus bienes y demolidas sus casas, cuyo producto fue aplicado al Real Fisco, sus descendientes declarados inhábiles de obtener honores, dignidades y oficios públicos. Su padre se ausentó de Mallorca.*¹⁰⁷

En bona part, aquesta caracterització de Treufoc beu dels propis testimonis de diferent caire que es donaren arran del procés Berga. Segons la defensa de Mn. Mut, Antoni Gibert era “*un home de baixa y vil condició y oscur llinatge*” i que “*sempre és estat un perdut, pullisó, vagabundo y famater*”. La seva fama era de “*lladre criminós y escandalós a la república*” que havia “*stat capturat per lladre y per haver-li provat molts furts*” per la qual cosa fou condemnat a galeres¹⁰⁸.

Residia en el Terme de Ciutat on treballava d'hortelà i les primeres topades que tengué amb la justícia foren per petits robatoris d'aliments. Amb motiu de la fam de 1.613 anà amb un forner a la vinya del canonge Amengual i robaren un parell de raïms. Els va sorprendre l'alguatzir Sanxo i els va fer buidar la cistella on portaven el producte del robatori. Antoni Gibert amenaçà l'alguatzir dient-li que no s'atrevis a dir res al canonge. Per tal de reforçar l'amenaça es dirigí a casa seva i agafà un arcabús que posà als pits de l'alguatzir dient-li: “*que si ell ne deya res a n.el canonge Amengual, que yo sabia de qui.m havia de guardar y ell també ho sabia*”¹⁰⁹.

L'any 1.618, també amb motiu de la fam que hi va haver, tengué la segona topada amb la justícia. Anà al rafal de l'hortelà Francesc Màlia i se'n portà dues garbes de blat al rafal de Benet Verger on estaven ell i son pare. Començaren a treballar a l'era amb companyia d'Arnau Mora

¹⁰⁷ A.R.M. - M.P. Tom V, pp. 423-425. La majoria d'aquestes afirmacions, com vorem eren falses. Antoni Gibert no era un assassí “professional” ni matà a Mn. Sanceloni, ni l'alguatzir Montblanc ni a Lluís de Villalonga i als germans Çafortesa... Es cert, tal com es dedueix dels processos Berga, que es tractà de matar, en algun moment, a qualsevol d'aquestes persones, però la sort li tocà a d. Jaume J. de Berga.

De fet aquesta replega està plena d'inexactituds i exageracions. Per exemple ni Pere Fortesa Tagamanent ni Nicolau Quint foren executats a la pena capital amb motiu de l'afer Berga. Geroni Pau de La Cavalleria no fou executat tal com ho relata aquest autor,... En conjunt aquesta replega s'ha d'incloure en la polèmica que tengué el Sr. Bover amb la noblesa illenca de la primera meitat del S. XIX. D'aquí, segurament el propi títol de la replega que fa relació a les cases nobles amb “afrentas”. D'altra banda sembla estrany que el Sr. Pasqual, que era el qui millor coneixia de la seva època l'afer Berga, no puntualitzàs aquestes errades i exageracions.

¹⁰⁸ A.R.M. - M.P. Tom XIX pp. 478-479.

¹⁰⁹ A.R.M. - R.A. - CR. XVI, 445 B, foli 212 i 217 vº.

quant es presentà l'amo de les garbes que els demanà d'on les havien tretes. Com a resposta, Antoni Gibert li tirà una pedrada a conseqüència de la qual restà malferit. Fou detingut i portat a la presó, on hi apareix per primera vegada el 3 de desembre de 1.618 essent condemnat aquest cop a galeres¹¹⁰.

A la presó hi va estar fins el 9 de març de l'any següent, però la seva sortida no es va deure al compliment de la condemna, sinó a la fuga¹¹¹. Mentres era allà degué trabar coneixença amb altres empresonats relacionats amb la Colla de Selva que el reclutaren, de tal manera que quan fugiren el se'n portaren amb ells¹¹².

L'efecte fou preparat directament pel Capellà Boda que, malgrat les ordres virregnals per fer més segura la presó reial de Ciutat¹¹³, se n'aprofità d'unes instal·lacions velles i insegures¹¹⁴. La fuga tengué lloc un dijous després de Quaresma, a posta de sol, quan els carcellers encenien els llums. El del primer pis se n'adonà que Sebastià Esbert, Onofre Jaume i Antoni Gibert fugien, mitjançant una clau mestre amb la qual obriren les portes de l'escrivania del Veguer. Quant els carcellers hi entraren, trobaren la porta de l'excusat rompuda i uns calçons de Sebastià Esbert¹¹⁵. El fet de què els presos fugissin per allà va fer pensar als carcellers que s'haurien ofegat. Emperò no era així, en el carrer els esperava el Capellà Boda i altres clergues que els protegiren fins arribar a la Serra¹¹⁶.

¹¹⁰ A.R.M. - R.A. - CR. XVI, 445 B, f. 217 vº.

SERRA i BARCELO, JAUME: *Societat i delinqüència...* L.C. nº 1.590. Apareixen altres Antoni Gibert en el L.C. anteriors a aquesta detenció (nº 337, per alabardada; nº 351 per lladronet i alabardada), però no hi ha seguiment de què es tractàs del mateix ja que a la mateixa Colla de Selva hi havia un altre Antoni Gibert (a) Fullana.

¹¹¹ A.R.M. - A.H. - P. i E 3 f. 128vº-129. Edicte Reial del Virrei Vilaragut de 1.607: "*Item per quant està molt frequentat en lo die de de vuy lo delict de trancar y scalar les presons y fugir.se los presos de aquelles ab ajuda de altres persones o sens ella en gran destorp de la justitia y dany de la cosa pública y convé usar de condecient remey per.a prevenir a que nos fassa de aquí al devant per ço y altrament sa Senyoria Il.lustríssima inseguint la deliberatió en lo Real Consell sobre assò feta mana, statuix y ordena que no sie persona alguna encarcerada qui ab ajuda de altri o sens ella gose fugir dels càrcer de la present Ciutat ab rompiment de aquelles o scalant.los ab cordes o altrament y que no sie persona altra alguna qui gose ajudar a fer lo sobre dit al qui estarà encarserat ni dels càrcers de la Part Forana estant ab guardes en dits càrcers gose fugir ni ajudar a fugir en los modos demunt dits sots pena de mort natural per al qui serà trobat contrafer al present edicte o li fora provar que haia contrafet a aquell*".

¹¹² A.R.M. - M.P. Tom XIX pp. 467-475.

¹¹³ A.R.M. - R.A. - E.C.C. 1.564-1.577 s.f.

¹¹⁴ A.R.M. - R.A. - C.R. L. VII/234. A 1.661 encara tenim el cas d'un intent d'una fuga espectacular de la presó semblant a la de Treufoc.

¹¹⁵ A.R.M. - M.P. - Tom XIX pp 468-473.

¹¹⁶ A.R.M. - M.P. Tom XIX, f. 451.

Els dos acompanyants de Treufoc eren prou coneguts. Sebastià Esbert, passamaner, ja s'havia hagut de refugiar en sagrat a 1.607¹¹⁷. Entrà a la preso el 30 d'abril de 1.616 per "*diversos cassos*" i hi restà fins a la fuga. Onofre Jaume hi entrà pel mateix motiu el 17 de febrer de 1.618. S'ha de fer notar que la demoninació "*diversos cassos*" solia amagar les malifetes dels bandolers o grans delinqüents.

Una vegada fora de la Ciutat, el Capellà Boda incluí a Treufoc en la seva colla, portant-lo a un altre famós bandejat, Jaume Gamundí (a) Fembra per a què el preparàs:

*"Anant jo bandejat per les comunes [...] de Caymari, juntament amb Pere Bennasser als. Penjaroy, un dia, prop diumenge dels Rams de la quaresme del any passat, vingué lo Capellà Boda y aportà amb sa companyia a Antoni Gibert Treufoch y a Sebastià Esbert, y digue.ns que anassem junts, que ell nos los encomenava"*¹¹⁸.

No ens pot estranyar que el capellà reclutàs a Treufoc a la presó. En aquells moments, la colla estava pràcticament desfeta: En el decurs d'una batalla amb comissaris prop del Grau de LLuc¹¹⁹, part dels bandolers havien caigut en mans de la Justícia. El seu propi germà arribà a ser executat malgrat els intents que va fer el capellà Boda per salvar-lo¹²⁰. En diverses cases nobles es parlà d'alliberar-los, cosa que es va fer difícil quant, en el mes de març, els traslladaren a la Torre de l'Àngel.

Amb l'execució del germà del Capellà Boda, es començà a preparar la venjança i per això havia de refer la colla. Treufoc, uns dels darrers que hi entrà, passaria a ser un protagonista important de la venjança: seria l'autor material de l'assassinat de don Jaume Joan de berga. Emperò sols estaria lliure des del mes de març fins al 9 d'agost del mateix any, dia en què fou detingut i executat gairebé immediatament¹²¹.

Si Antoni Gibert (a) Treufoc suposa el prototipus de "bandoler social", el darrer escaló en l'estructura de les colles en serien els esclaus. Es cert que n'hi havia alguns que bé seguint els seus amos, bé pel seu origen s'inclouïen en les colles de bandejats. Algunes vegades eren borts¹²² que

¹¹⁷ Coneixem aquest fet per un graffiti que va fer a la Seu cap a l'any 1.607. Vegeu: BERNAT i ROGA, M/GONZALEZ GOZALO, E/ SERRA i BARCELO, J: "*Els graffitti del Campanar de la Seu de Mallorca*". In *B.I.E.B.* n° 23 pp. 24,31 i lam. 11 i 12.

¹¹⁸ A.R.M. - M. P. Tom XIX, pp. 470-471.

¹¹⁹ SERRA i BARCELO: *Socientat i delinqüència...* L.C. n° 1.656-1.669.

¹²⁰ A.R.M. - M. P. Tom XIX, pp. 338, 339, 341, 345, 366, 369, 394 i 399.

¹²¹ A.R.M. - R.A. - CR. XVI, 445, ff 194-219 v°.

CAMPANER, A: *Cronicon...* p. 371.

¹²² MONTANER Y ALONSO, PEDRO de: "*Sobre los siervos temporales en la Mallorca Moderna*". In *Mayurqa* n° 17, 1.977-78, pp. 69-72.

Idem: "*Aspectos de la esclavitud en Mallorca durante la Edad Moderna*" In *B.S.A.L.* Tom XXXVII, 1.979, pp. 289-328.

s'adcrivien a alguns escamots, bé contraris als interessos del seu pare, com Benet, lo Bort d'Alfàbia, fill de Mn. Arnau de Santacília, o que passaven a les muntanyes amb el suport dels seus pares¹²³. Un cas a part eren els fugitius. La majoria dels esclaus fuits difícilment trobaven aixopluc, corrien ells tot sols, esperant poder fugir de l'illa, refugiant-se tant dels comissaris i caça-recompenses que els perseguien com dels propis bandejats.

Abstracts:

Tot i les expurgacions documentals realitzades en els processos criminals de la Reial Audiència (gens innocents), queden prou elements d'anàlisi per poder incloure el bandolerisme mallorquí del Barroc en un context més general sense suposades peculiaritats. D'aquesta manera, es destria un dels aspectes més notoris de la crisi de 1.640: el social. Ara bé, aquest fenomen no sembla poder-se relacionar amb crisis malthusianes en les què la pressió demogràfica i producció agrícola siguin les causes directes del fenomen. Pel que sembla, tenien més a veure amb el control del poder i el terror institucionalitzat.

In spite of the documental expurgations carried out in the criminal processes of the Royal Audience, a fairly good number of elements for analysis have remained in order to be able to include. Majorcan banditry of the baroque in a more general context without any alleged peculiarities. In this way one of the most obvious aspects of the crisis in 1640 can be made out, that is to say, the social one. However this phenomenon cannot apparently be connected with Malthusian crises in which the demographic pressure and agricultural production may be the direct causes of the phenomenon. To all appearances they had more to do with power control and institutionalized terror.

¹²³ A.R.M. - R.A. - C.R. III/62. 1.566, Inca: "*Inquisició fiscal rebuda de manament de se Illtre. Senyoria en la vila de Incha contra M^o Gabriel Serre als. Berbut per haver atrobat dins casa sua Antoni esclau seu, lo qual anave bandejat y contra dit Antoni, esclau, per aportar ballesta essent bandejat*".